یاش توركستان

توركستان ملی استقلال مفكوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك دەقابر- ندان چیقا باشلاغان	غینوار (ایكنجیكانون) 1932	سان 26

بو ساندا:

سیاسی بولوم:

1 ـ توركستانده حبشلەر — چغاتای

2 ـ بر « علمی » یالغانغا قارشو II
(خوقند مختاریتی نك 14نچی ییل دونومی مناسبتیله) . — چوقای اوغلی مصطفی

3 ـ ساویت حكومتینك مذاكرەلەری — جانای

4 ـ كوچەبە خوجالغینك آنا خطلاری (بر علمی اثر) — توقتامش اوغلی

5 ـ مانجوریا مسئلەسی وە روس مهاجرلاری — قازیبەك

6 ـ ختایدا — م.

أدبی بولوم:

7 ـ جورت اویلاوی (شعر) — تایلاق احمد

خبرلەر بولومی:

8 ـ توركستان خبرلەری

9 ـ چیت أولكەلەردە

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

یاش توركستان

توركستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك دەقابر- ندان چیقا باشلاغان	غینوار (ایکنجی کانون) 1932	سان 26

تورکستانده حبشلەر

«پراودا ووستوکا» غازیتاسینك 16 نچی نویابر نسخەسنده تورکستانگه آمریقادان بر غروپ حبش «پاختا متخصصلاری»نك کیلگه نلگی بیلدیریلەدر. اونلارغا تورکستان اهالیسینك سیمپاتیسینی جلب ایتمەك مقصدیله بولسا کیرەك، غازیتادا بو حبش «باتر»لاردان بر نیچەسینك فوتوغرافلاریدا باسیلغان. غازیتادا یازیلغانیغا قاراغاندا، بو قارا «متخصصلار»نك بر نفری «مهندس» وە آمریقا قوممونیست فرقەسینك اعضاسی وە اون نفری «آغرانوم» بولوب، «اورتا آسیا پاختا شعبەسی أدارەسی تامانیدان تورکستانده پاختا ایشلەرنده دائمی صورتده ایشلەمەك اوچون دعوت» ایتلیب کیتیریلگه نلەر.

بو مناسبتله بو ییرده تورکستان پاختاچیلیغی، روس بولشەویکلەرینك تورکستان خلقینك انکشافیگه قارشو قیلیب تورگەن تو-

یاڭا

«ملی یول»

ایدل-اورال استقلال فکریگه خدمت ایتوچی آیلق مجموعەدر. عرب حرفلەریله چیقادر.

آدرەسی:

Redaction „Milli Yol“
Berlin-Charlottenburg
Goethestrasse 5

«أمل مجموعەسی»

قریم تورکلەرینك استقلال فکرینی تاراتادرغان اونبش کونلك مجموعەدر. عرب حرفلەریله چیقادر. آدرەسی:

„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3
Bazargic - Romania

«پرومتە»

فرانسوزچه آیلق مجموعەدر. تورکستان، قافقاسیا هەم اوقراینالی آتاقلی محررلەرنك اشتراکی بلەن پاریسدا چیقاریلادر. آدرەسی:

3, Rue du Sabot. Paris (6e)

سقونلقلاری وه یرلی خلقنی ابدیاً بیلمسزلکده ساقلاماق اوچون یوروتوب تورگەن فاحش ملی سیاستلەری توغریسنده بر نیچه سوز سویلەب اوتمه کچی‌مز.

تورکستان حقنده آزغنه تصورغا ایگه بولغان هەر انسان اوچون کوبدەن معلومدر، که تورکستان اهالیسینك ایگ مهم مشغولیتی زراعتچیلك وه چارواچیلق بولوب، تورکستان دهقانینك انگ کوب یتوشدیرگەن نەرسەسی پاختادر. تورکستان پاختاچیلیغی اوزاق بر تأریخگه ایگەدر. اوللەرده تورکستانده «جایداری» پاختا یتوشدیریلیردی. روسلەر کیلگەندەن سوڭ آمریقا پاختاسی‌دا یتوشدیریله باشلادی. تورکستان دهقانلاری تیزدەن بو جنس پاختانك‌دا خصوصیتلەری بلەن آشنا بولوب آز بر زمان ایچنده آمریقا توخومندان پاختا یتوشدیریشده بویوك مهارت کورسه‌تدیلەر. اونلار اوز وطنلارینك توپراغی وه‌تنفس ایتدیکلەری هواسینك پاختا ایکینیگه‌بولادرغان تأثیراتینی یاخشی بیلیرلەر. تورکستانگه روسیەدەن کتیریلگەن روس کرەستیانلاری ایسه روس حکومت مؤسسەلەری طرفدەن کورسەتلگەن مادی هەم معنوی رهبرلك وه یاردەملەرگه رغماً بو ایشده قابلیتسیزلق کورسه‌تمه کدەلەر. بو کرەستیانلارنی بر طرفغا قویایلق. حتی ساویت حکومتینك «اسپەتس» («متخصص») نامی آستندا متمادیاً تورکستانگه تولدیرماقدا بولغان بو موسقوا فابریك عملەلەری وه باشقالارینك اکثریسی حقیقتده هیچ بر اختصاصغا مالك بولمای، ساویت حکومتیگه قیلادرغان خدمتلەری تورکستانلی دهقانلارنی تحقیر ایتمەك، اورمەك کەبی غیر انسانی معامله‌لەر بلەن حددەن آرتق چالشماقغا مجبور ایتمەك وه انقلابی ژاندارمالقدان عبارتدر. بو «خدمت»لەریگه قارشو اونلار «اسپەتس» کەبی ایش حقی آلوب، اوی-جای وه یمەك-ایچمەك بلەن برنچی نوبتده وه برنچی درجەده تأمین ایتله‌درلەر. (تورکستان ساویت مطبوعاتینی تعقیب ایتکەن هەر بر کیشی تورکستان یرلی دهقانلارینك بزم بو

سویله گه‌نله‌ریمزنی تصدیقلایدرغان شکایتلەرینی تیز-تیز اوچره‌تەدر).
بو یول بلەن ساویت حکومتی تورکستان پاختاسی سایەسنده اجنبی مملکتلەرنك پاختاسندان قورتولوب «پاختا استقلالیتی»غا ایگه بولماق ایستەیدر.

تورکستان خلقی اوچون بوکلفتلەر آز ایمش کەبی، ساویت حکومتی ایندی میلیونلارچا آقچا صرف ایتب (طبیعی، تورکستان آقچاسینی) آمریقادان حبشلەرنی‌ده «دعوت» ایتب کتیرمه کده. قاندای بویوك ماسقارالق!... بونك یالغز بزگه کوره ایمەس، بزدەن باشقالارغا کورەده ماسقارالقدان باشقا بر نەرسه بولماغانلغینی شبهەسز روس بولشەویکلەرینك اوزلەری‌ده بیلیرلەر. لکن اونلارنك بوتون سیاست وه طرز حرکتلەری حیاسزلق، جبر وه ظلمگه اساسلانغان بولغانی اوچون هیچ سیقیلماسدان بوگون تورکستان دهقانلارینك حسابیگه آمریقادان اون بر حبشنی عائلەلەریله برابر تورکستانگه کتیریب یرلەشترمه کدەلەر. بو قارا «متخصصلار»نك (متخصصلقلاری آنق بولغان تقدیردەده) تورکستان پاختاچیلغینك انکشافیگه بر قارا چاقالق فائده یتکیره آلیشلاری کوب شبهەلیدر. چونکه، «پراودا ووستوکا»نك ایضاحاتیغا قاراغاندا بونلارنك بر قسمی «ساوخوز» (دولت خوجالغی) لارغا، بر قسمی‌ده تجربه استاسیونلاریغا یوباریلماقچی. اونلاردان هیچ بریسینك یرلی خلق تیلینی بیلمەسلگی شبهەسزدر وه روسچه بیلیشلەرینك‌ده احتمالی یوقدر. بو جهتدەن اونلارنك یاندا اینگلیزچه، روسچه وه تورکچه بیلەدرگەن ترجمانلارنك بولووی لازمدر. اونلار مملکتده مستعمل تیل بلەن آشنا بولماغونچا «اختصاص»لارندان پاختاچیلق اوچون بر فائده کوریله بیلمەس.

تورکستان پاختاچیلغینك معاصر فن وه تەقنیقنك اقتضا ایتدیردیگی روشده انکشاف ایتمەسی وه عصری سیستەمگه کیچمەسی لزومینی هیچ کیمسه انکار ایتمەیدر. فقط بوگا عمرنده پاختا پایه-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

سینی کورمه‌گه‌ن وه محلی تیلنی بیلمه‌یدرگه‌ن روس «اسپه‌تس»ـ له‌رینی وه یا محلی شرائط وه سائره‌گه بوتونلای بیگانه بولغان «حبش متخصصلاری»نی تورکستانگه گه‌له‌ـگه‌له کیتریب تولدورـ ماق بله‌ن ایمه‌س، حقیقی تورکستانلیله‌رده‌ن متخصصله‌ر یتوشدیرمه‌ك وه اونلار واسطه‌سیله یرلی دهقانلارنی‌ده معاصر اصولده پاختا ایکیشگه حاضرلاماق یولی بله‌ن ایریشیله بیلیر. روسیه بولشه‌ویكـ له‌ری «ملتله‌رنك آزادلغی وه تیگلگی» وه بواگا اوخشاش یه‌نه بر قانچا یالدیزلی شعارلارندا آزغنه صمیمیت کورسه‌تسه‌له‌ر ایدی، او شعارلارینی اعلان قیلغان زمانلارندان اعتباراً یرلی یاشلارنك تحصیللاریغا توسقونلق قیلمای، اونلارغا ینگیللك کورسه‌ته‌ر وه یتوشکه‌ن یرلی منورله‌ریمزنی میگ تورلی یالغان بهانه وه افتراله‌ر بله‌ن ایشده‌ن آلوب «چه‌قا» زندانلاریغا آتمای، اونلارغا اوز لیاقتلاریغا موافق ایش بیره‌ر ایدیله‌ر. فقط قای گورده. روس بولشه‌ویكله‌رینك او یالدیزلی شعارلاری ملتله‌رنی آلداماق اوچون بر پروپاغاندا واسطه‌سنده‌ن گنه عبارتدر. اونلار، آقچاغا بولغان شدتلی احتیاجلاریغا قاراماسدان، نه قدر کوب آقچا چیقسادا، آمریقادان حبش ایشچیله‌رینی عائله‌له‌ریله برابر تورکستانگه کتیره‌ درله‌ر؛ فقط برگنه تورکستانلینی‌ده، مثلا، آمریقاغا یوباروب، احتیاج حس ایتلگه‌ن اختصاصنی اورگه‌نیب قایتوویغا راضی بولماـ سلار. بونی بر طرفغا قویایلق. اوز تشبثی بله‌ن آلمانیاغا کلیب به‌رلین یوکسه‌ك زراعت مکتبینی موفقیتله بتیرگه‌ن، پاختا ایشله‌رنده تیره‌ن معلوماتغا ایگه بولغان وه مصرغا باروب پاختاچیلق ساحه‌سنده تجربه کوروب قایتقاندان سوڭ یورتیگه خدمت ایتمه‌ك نیتی بله‌ن تورکستانگه بارغان برده‌نبر تورکستانلی حقیقی پاختا متخصصی عبدالوهاب مرادنی، هیچ بر سیاست بله‌ن مشغول بولمای تاشکند یاقینداغی زراعت تجربه استاسیوندا صداقت وه موفقیتله چالشماقدا ایکه‌ن قاماقغا آلدیلار؛ تورمه‌ده‌ن تورمه‌گه سوروکله‌دیله‌ر؛ حال

حاضرده اونك عاقبتینك قاندای بولغانلغی معلوم ایمه‌س. تورکستانده زراعتچیلك قدر مهم بولغان چارواچیلق ساحه‌سنده، یه‌نه به‌رلین عالی زراعت مکتبنده‌ن موفقیتله یتوشوب عینی صمیمی نیتله یورـ تیگه قایتقان عظیم بیك بریمجان ایسه روس بولشه‌ویكله‌ری تاماـ ندان مملکتکه کیره‌رـ کیرمه‌س قاماقغا آلنغان وه ایندی‌ده سورـ گونده‌در.

روس بولشه‌ویكله‌ری معلوم غرض وه مقصدلارله بوندای یاراماسلقنی تعقیب ایتمه‌کده‌له‌ر. اونلار عینیله ایسکی چارلق روـ سیه‌سی که‌بی، تورکستانی دائما مستملکه حالندا روسیه قولندا ساقلایا بیلمه‌ك اوچون تورکستانلیله‌رنك یوکسه‌لیشله‌ریگه مانع بوـ لماق ایسته‌یدرله‌ر. میگ تورلی زحمت وه مشقتله‌ر ایچنده یورتینك دردیگه بر آز درمان بولوب یتوشکه‌ن برـ ایکی حقیقی تورکستانلی متخصصنی موزلی شمالغا سورگون ایتب، اونلارنك یریگه روس «اسپه‌تس»له‌رینی وه آمریقا حبشله‌رینی کتیریب قویماقدادرلار.

فقط روس بولشه‌ویكله‌ری بیلمه‌لیدرله‌رکه تورکستان ایرکیچ مستملکه‌لکده‌ن وه تورکستانلیله‌ر اسیرلکده‌ن محقق قورتولاجاقـ لاردر.

چغاتای.

* * *

بر «علمی» یالغانغا قارشو

(خوقند مختاریتی‌نك 14 نچی ییل دونومی مناسبتیله)

II

«یالغانچینك بر سوزیگه دانشمندنك میگ سوزی»
(آتالار سوزی)

زکی بیکنك خوقند مختاریتی حقنده یازغانلاریغا قایتاقدامه‌ن. «یاش تورکستان» اوقوچیلاری مختاریت غایه‌سینی ملی کوره‌شیمزنك پروغرامی ایمش که‌بی مدافعه ایتمه‌کده بولغانمنی اصلا اویلاماسونلار. مختاریت فکری بز اوچون آرتق الی‌الأبد تاریخگه قاریشیب کیتکه‌ن وه

أولگەن بر نەرسەدر. اونی یەگیدەن تیریلتمەك، سیاسی انتخار وە تور-
كستان ملی استقلالی كورەشندە قوربان بولغانلارنك روحینی تحقیرایتمەك
بولور. زكی بیكنك یالغانلارینی تكذیب ایتمەكلە یالغز مختاریت وە
مختاریت حكومتی حقندەگی حقیقتنیگنە مدافعە ایتمەكچی مەن. زكی
بیك روس قومونیست فرقەسی قاتارلاریغا كیریب چقغاندان بیری یالغانی
اوزیگە سیاسی مجادلە مەتودی (اصولی) قیلیب آلغان. اوقوچیلار مەنگە
بونی خیالدان چقاروب اوتورو بدر، دیمەسینلەر. یوق. مەن بو یردە
حقلی ایكەنلگمنی زكی بیكنك اوز شهادتی ایلە اثبات ایتەمەن. زكی
بیك 1924 نچی ییل دەقابرندە «توركستان جمعیتی» اسملی ملی-دەموقرات
اتفاقی‌نك سوسیالیست فراقسیونی (؟) نامندان سول سوسیالیست رەوۆ-
لوسیونەرلەر فرقەسی وە سوسیالیست رەوولوسیونەر-ماقسیمالیستلار
اتفاقی‌نك بەرلین‌دە توپلانغان وكیللەریگە یازیلی معروضە تقدیم ایتكەن.
زكی بیك توركستاننك سوسیالیست بولماغان بوتون مختاریتچی وە استقلا-
لیتچی ضیالیلارینی قارالاب اوزینك یەگی «سوسیالیست» (؟؟) سیاسی
أخلاقینی مەنە شوندای تعیین ایتەدر:

«— توركستانلیلەر، قدیم زماندە ختایغا محاربە قیلیب بارغانلاری
وقت، ختایدا اوز آرا داخلی محاربە چیقیب تورگەن بولسا، هجوم
قیلیشنی ایركەكلكگە قارشو بیلیب، ایچكەری سوقولماسدان كیری قایتا-
درغان وە دوشمانلارینی اویقودە اوچراتكانلاری زمان اوّل اونی اویغاتوب،
كورەش اوچون آتیغا مینیب قورااللانوب آلغونچا فرصت بیرەدرگەن
آتالارنك اولادی‌در. لكن وقعەلەر بوندای فلسفەنك یاراماس بولغانینی
كورسەتدی وە دوشمانك بولماغانلارغا هەم قارشو هەر قاندای
یالغانی، خائنلقنی، ایكی یوزلیلكنی، پرووقاسیونی قوللانوغا حق بیر-
دی» (*).

(*) سول سوسیالیست-رەوولوسیونەرلار وە سوسیال رەوولوسیونەر-ماقسیما-
لیستلار ناشر افكاری "Знамя Борьбы,, نك 9 وە 10 نچی (فیورال-مارت 1925)
نسخەلەرندەگی روسچەسی: (7 نچی بیتنك سوگیغا قاراڭز)

آچیق سویلەشیمز كیرەك. «اوخلاب یاتقان» سیاسی «دوشمانی»
بز هەم اویغاتوب یورمەس ایدك. لكن «دوشمانك بولماغانلارغا قارشو
یالغان، خائنلق، ایكی یوزلیلك، پرووقاسیون» قوللانماق اوچون انسا-
ننك وجدان حقندەغی هەر قاندای توشونچەسینی یوقاتقان بولووی لازم.
یوق. توركستانلیلەر! اوز دوشمانڭزنی، یورتڭزنك ملی آزادلغی دوشمانینی
اورمەك، اونك موقتی «اویقو»سینی «أبدی أولومگە» ئەیلەنترمەك كیرەك؛
لكن دوشمان بولماغانلارغا قارشو ایركەكچەسیگە كورەشمەك لازم.

زكی بیك اوزینك مەنە شو سیاسی مەتودینی (اصولینی) وە سیاسی
اخلاقینی ایندی بزگە هەم تطبیق ایتمەكدەدر. او، بو اصولینی بر
وقتلەری نە اینكە اوگا دوشمان بولماغان، حتی اوزینك أیگ یاقین دو-
ستلاریندان بری دیب ساناغان مەنگەدە قارشو تطبیق ایتیب كورگەن ایدی.
بو حركتنی زكی بیك معین سیاسی مقصدلار كوزلەب قیلغان بولسادا،
مەنم شخصمگەگنە عائد بولغانی اوچون، عامەوی أهمیت بیرمەك ایستە-
نیمەی اوز آرامزدا قالدیریلغان ایدی. ایندی ایسە زكی بیك «یالغان وە
پرووقاسیون» اصولینی ملی حركتمزنك بوتون بر دوری خصوصندە،
هەمدە عالملك ادعاسندە بولغان كتابندە قوللانماقدادر. زكی بیك
كتابینك یالغانلاری یالغز خوقند مختاریتی اوستندەگنە ایمەس. حتی
زكی بیكنك باشقردستاندا اویناغان اوز روللاری حقندە یازغانلاری‌دا
خطاسز ایمەسدر. بو سوزمنی زكی بیكنك ایشانچلی كشیلەرندەن بریسی

„Туркестанцы являются сыновьями тех отцов, которые раньше, когда шли войной на Китай, не вторгались туда и возвращались обратно, если в Китае в это время происходили междуусобные войны, считая нападение в такое время противоречащим честности рыцаря. Когда они встречали спящего врага, они сначала будили его, чтобы последний садился на коня и вооружился для сражения. События показали полную негодность такой философии. События оправдали всякую ложь, коварство, лицемерие, провокацию и не только по отношению к врагам.“ („Знамя Борьбы“, № 9—10 февраль-март 1925 г. Берлин).

تامانیدان ایضاح وه تصحیحلەر ایله تولدورولوب وقتیله مەنگه یوباریلغان باشقرد بولشەویکی صحت آتناغولف اثری تصدیق ایته آلادر.

* * *

بو باشلانغیچدان سوڭ زکی بیکنك « یالغان وه پرووٴاقاسیون»۔لارینی تکذیبگه اوتەمەن.

زکی بیك: «خوقند حکومتینك یگانه استنادگاهی باسماچیلار رئیسی ایرگەش ایدی» دیب یازادر. بوندای بر معلوماتنك بولشەویك پروپاغاندا یازولارندا بولووی ممکن، لکن علمی بر کتابده یازیلیشی غیر طبیعیدر. برنچی: «باسماچیلار رئیسی ایرگەش» خوقند حکومتینك نه «یگانه»، نەده باشقا تورلی «استناد گاهی» بولغان. ایکنچیدەن: زکی بیك ایکی مفهومده باسماچی بارلغینی ایضاح ایتمەلی ایدی. خوقند مختاریتینك کوچ بلەن تارقاتلووندان آولگی (فیورال 1918 نچی ییل) باسماچی؛ وه بو دوردەن سوڭغی «باسماچی». 1918 نچی ییل فیورالندان آولگی باسماچیلار بو لقبنی اوزلەریگه چیندەنده حق ایتکەن توغریدان توغری باندیتلار وه اوغریلاردر. اوندان سوڭراگی «باسماچیلار» ایسه سیاسی عصیانچیلار وه تورکستانده روس بولشەویك دیکتاتوراسیغا قارشو کورەشوچیلەر، تورکستاننك ملی قورتولوشی اوچون اوز قانینی توکوچی وه اوز حیاتینی قوربان قیلغوچیلاردر. بونلار ملی دوشمانلاریمز بولغان بولشەویکلەرنك، محاربه وقتنده ایکی دوشمان طرف بربرینك عسکرینی «باندا» دیب آتاغانی کەبی، «باسماچی» لقبینی تاقیب قویغان مجاهدلەریمزدرلەر. عصیانچیلار تامانیدان ملی غایه یولندا توکولگەن قان، بولشەویکلەر طرفندەن اونلارغا تاقیلغان «باسماچی» لقبینی بزنك کوزیمزده باشقا یاراماس معنادان تازالادی. تاریخده بوندای «تازالاش»لار کوب بولوب اوتکەن... مەنه شو عصیانچی «باسماچیلار»نك صفلارنده بر زمانلاری زکی بیکنك اوزی هەم بولغان ایدی. اگر اونی برنچی دور باسماچیلاری (اوغریلار) ندان آتاسایدیلار البته آزارلانیشغا حقلی بولور ایدی.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

ایرگەش 1917 نچی یل انقلابندان کوبگنه ایلگەری حقیقتاً‌ده باسماچیلار باشلوغی بولغان ایدی. انقلابدان سوڭرا او فەرغانه‌گه قایتدی وه خوقند شهر ادارەسی تامانیدان ایسکی شهرگه میلیس باشلوغی (قورباشی) سایلاندی وه خوقند اطرافنده قوراللانوب آلغان اوغری باسماچیلار بلەن موفقیتلی صورتده کورەشدی. شونی‌ده ایسلەتوب اوتەی، که او زمان خوقند شهر باشلوغی زکی بیکنك فرقه آرقاداشی روس سوسیالیست رەوٴولوسیونەر آدوٴوقات غوروٴیچ ایدی. ایرگەش خوقند حکومتینك تشکلی وه موجودیتی زماننده «باسماچی باشلوغی» ایمەس ایدی. او، خوقند حکومتی ییقلغاندان سوڭ غنه عصیانچی «باسماچیلار» باشلوغی رولنده میدانغا چیقدی. زکی بیك اوچون غایت معتبر سانالغان بولشەویك مؤرخی غینسبورغ (С. Гинсбург) ده[(*)] «خوقند مختاریتینك کوچ بلەن تارقاتلووی فەرغانه‌ده باسماچیلق حرکتینك باشلانووٴیغا سبب بولدی» دیب یازادر. دیمەك باسماچیلارنك وه «باسماچیلار رئیسی ایرگەش»نك خوقند حکومتیله هیچ علاقەسی بولماغان.

«خوقند حکومتینك یگانه استنادگاهی» ندەن بحث ایتەرکەن زکی بیك قایسی ایرگەش حقنده سویلەیدر؛ انقلابدان اولگی اوغری باسماچیلار باشلوغی ایرگەش‌می یوقسا عصیانچی «باسماچیلار» (مجاهدلەر) باشلوغی ایرگەش حقندەمی؟ اگر برنچی دورنك ایرگەشی حقنده ایسه، بو اڭ قوپال بر افترادر. یوق، ایکنچی دورنك ایرگەشی قصد ایتلگەن بولسا بو، تاریخاً یالغاندر.

بولشەویکلەر معین مقصد بلەن اوغری باسماچیلار ایله عصیانچی «باسماچیلار» آراسندا هیچ فرق قویماسدان سویلەیدرلەر. مقصدلەری‌ده بزنك ملی حرکتلەریمزنی قارالاب، معین ملی ایدەآللار یولندا سیاسی بر کورەش ایمەس، غایەوی ماهیتی بولماغان «باندیتیزم» حرکتی قیلیب

(*) زکی بیکنك کتابینده 339 نچی صحیفەسنده «کەنسبرغ» دیب آتالغان کیشی شو بولشەویك «س. غینسبورغ» در.

کورسه‌تمه‌کدر . کورونه‌درکه زکی بیکنک ده مقصدی شودر . چونکه
او ده : خوقند مختاریت «حکومتینک تقرر ایتمش بر فکری وه پرو ـ
غرامی یوقدی» دیدر . (*)

* * *

زکی بیك خوقند حکومتی اعضالارینك ایچکی سرله‌رینی اوزله ـ
رنده‌ن هه‌م زیاده بیلگه‌ن کشی بولوب یازادر : «روس مکتبله‌رنده
تحصیل گوره‌ن منورله‌رگ برچوغی بو حکومته ملی آوتونومی غایه‌سندان
زیاده بولشه‌ویکلگه راضی اولماماق وه که‌ره‌نسکی حکومتینه صداقت
کوسته‌رمه‌ك اساسنده اشتراك ایتمشله‌ردی» . بو جمله‌نك آرتندان ،
گویا اویدورماسینك توغریلغیغا دلیل کیترگه‌ن بولوب : «چوقای اوغلو
مصطفی نشر ایتدیگی خاطراتنده حکومت اعضالغنه انتخاب اولوندوغی
کون بیله اوتونومی اعلانی فکرینه طرفدار اولمادیغنی ، که‌ره‌نسکی
حکومتینك سقوطنده‌ن سوڭرا دا بو حکومتك ممثلی صفتیله ایش قیلیب
کوردیگنی ، فقط هیچ بر کیمسه‌یه درد آڭلاتامادیغنی سویله‌مه‌که‌دەر»
شکلنده دوام ایته‌در .

زکی بیکنك مه‌نه شو «دلیلی» اوستنده توختایمه‌ن . اولا بر
تکلیف : مه‌نم قاچان هه‌م قایدا «حکومت اعضالغنه انتخاب اولوندوغم
کون بیله اوتونومی اعلانی فکرینه طرفدار اولمادیغم» نی یازغانمنی زکی
بیك کورسه‌توب بیرسین . بو ، زکی بیکنگ اوزگه‌له‌رنك یالغز فکرینی
گنه ایمه‌س ، حتی یازدیغی سوزله‌رینی‌ده اوزگه‌رتیشنی اوزیگه عادت
قیلیب آلغانندان چیقیب تورگه‌ن بر نه‌رسه‌در . حقیقتده ایسه مه‌ن
«حکومته انتخاب ایتلدیگم کون بیله» ایمه‌س ، تورکستانده عمومی
وضعیتنك آیدینلاشوویغا قادار مختاریت اعلانی فکریگه طرفدار بولماغان
کورونگه‌ن ایدم . بو ایکی مفهوم آراسندا بویوك فرق بار ؛ زکی بیك

(*) زکی بیکنگ بو سوڭغی تصدیقلاوینگ اهمیتی پەك بویوکدر . بو سببدەن زکی بیکنگ بزنك ملی حرکتمزنی خورلایدرغان وه (آڭلایا بیلسه) اوزینی‌ده زدیل ایته‌درگه‌ن مه‌نه شو افلاس یالغانلاریغا «یاش تورکستان» اوقوچیلارینك نظر دقتینی تیره‌نره‌ك جلب ایتمه‌ك قصدیله مقاله‌منك سوڭ قسمینی اوڭا حصر ایته‌مه‌ن .

اونی په‌ك یاخشی آڭلایدر ؛ لکن اوزینك «یالغانچیلق اصولی» غا
بیریلیب قصداً حقیقتنی اوزگه‌رتوب اوتوروبدر . زکی بیکنك بو یالغانینی
آشکار ایتمه‌ك اوچون هه‌مه‌گه معلوم بر نیچه وقعه‌نی ساناب اوتوش
کافیدر . مثلا : مه‌ن «حکومته انتخاب ایدیلدیگم کون بیله» مختاریت
اعلانی فکریگه طرفدار بولماغان ایسه‌م ، شو مختاریتنی اعلان ایتو نیتیله
چاقیریلغان قونغره نیمه اوچون رئیسلككه مه‌نی سایلاغان ؟ اگر مه‌ن
«حکومته انتخاب ایدیلدیگم کون بیله» مختاریت اعلانی فکریگه طرف ـ
دار بولماغان ایسه‌م ، قاندای قیلیب مختاریت قرارینی اوز قولم ایله
یازوب اوز آغزیمدان اعلان ایته بیلدم ؟ حکومت قونغره تارقالغاندان
ایکی کون سوڭ توزولدی . دیمه‌ك ، زکی بیکچه مه‌ن شو قونغره وقتنده
رئیسلك ایتوب توروب ، مختاریت اعلانی قرارینی یازوب هه‌م اوقوب
توروب ، مختاریت اعلانی فکریگه قارشو بولغانمه‌ن ! شو احمق یالغانی
زکی بیك مه‌نم تاماغمدان یازیلماغان وه سویله‌مه‌گه‌ن سوزله‌رله اثبات
ایتمه‌کچی بولادر !

مه‌نم (یالغز مه‌نم ده ایمه‌س) تورکستان مختاریتینك آشیغیچلقلا
اعلان ایتلیشیگه‌طرفدار بولوب کورونه آلماغانمنك سببینی ایضاح ایته ـ
درگه‌ن و زمانغی تورکستان وضعیتی قاندای ایدی ؟ بو زکی بیککه په‌ك
یاخشی معلوم . تورکستانده او وقت دهشتلی آچلق حکم سورمه‌کده
ایدی . مملکتمزگه غه‌لله یتکیزیب تورگه‌ن تیمر یوللار بوتونلای روس
عسکری حکومتی وه روس ایشچیله‌ری قولنده ایدی . بوتون تورکستانده
معاصر سوغوش قورالی قوللانا بیله‌درگه‌ن بر نفرده کشی یوق ایدی .
بو آغرلقلار بر طرفده تورسون ، مملکت اوچون أیڭ مهم بولغان شکل
أداره مسئله‌سی اوستنده تورکستانلیله‌رنك اوز آرالارندا رأی برلگی
یوق ایدی . زکی بیکنگ افترا آتوب اوتوردیگی «روس مکتبله‌رنده
تحصیل گوره‌ن منورله‌ر» بولشه‌ویکله‌ر حکومتیگه قارشو قطعی
دوشمانلق یولینی توتوب تورگه‌ن زمان تاشکند «علما جمعیتی» اوزینك

رهبری شیرعلی لاپین واسطه‌سیله خائن بولشه‌ویکله‌رگه مراجعت ایتب اونلار بله‌ن برلکده قوآلیسیون حکومتی تأسیسینی تکلیف قیلغان ایدی. بو حقده زکی بیك اوزیگه یاخشی غنه معلوم بولغان بولشه‌ویك سافارف کتابینك 68 نچی صحیفه‌سنده یته‌رلك درجه‌ده معلومات آلا بیلیر ایدی. بونك اوستیگه تورکمه‌ن توغانلاریمزنك احوال روحیه‌سی هه‌م بزگه معلوم ایمه‌س ایدی. مه‌نه شو وضعیت قارشوسندا کوزنی یوموب برده‌نبرگه مختاریت اعلان یتش، یعنی ساویت حکومتیگه حرب اعلان قیلیش دیمه‌ك، اوز خاقنك جلادی بولوش وظیفه‌سینی اوز اوستگه آلماقلا برابر بولور ایدی.

ایڭ اول عموم تورکستاننی معلوم بر پروغرام اطرافیغ توپلاماق لازم ایدی. بو مقصد حاصل بولغونچا روس عسکر، ایشچی وه کریستیان (دهقان) لارینك بر قسمنی بولسادا بی‌طرف بر حالغا کیتریب، بزگه قارشو برده‌ن ساویت حکومتی طرفیگه اوتوب کیتمه‌سلکله‌ری اوچون تدبیر کوروش کیره‌ك ایدی. بوڭا ایسه فقط موقت (که‌ره‌نسکی) حکومت نامندان حرکت ایتمه‌ك بله‌ن گنه ایریشیله بیلیردی. مه‌نه شونگچون مه‌ن، حکومت بولشه‌ویکله‌ر قولیغا اوتدیکده‌ن سوڭ دا بر نیچه هافتا اوزمنك موقت حکومت وکیللکی موقعمدان استفاده قیلیب حرکت ایتب کوردم. بزنك بو سیاسی حرکتیمزنی بولشه‌ویکله‌ر کوب یاخشی آڭلادیلار وه مه‌نی تلغرام بله‌ن تاشکندگه دعوت ایتب یه‌ڭیده‌ن تأسیس ایتلگه‌ن ساویت حکومتیگه کیریشمنی، حتی حکومت رئیسلگینی اوستومگه آلیشمنی تکلیف قیلدیلار. بولشه‌ویکله‌رنك بو سیاستدان کوتگه‌ن مقصدلارینی یاخشی بیلگه‌نیمزده‌ن مه‌ن، طبیعی، اونلارنك تکلیفله‌رینی قبول ایته آلمادم. سیاسی یولداشلارم هه‌م مه‌نم بو مقابله‌منی تمامیله معقول کوردیله‌ر.

بزنك آلدی ـ آرقاسینی اویلاماسدان درحال بولشه‌ویکله‌ر بله‌ن توقناشقانمزدا بولشه‌ویکله‌رگه قارشو بولوب تورگه‌ن روس عسکر، ایشچی وه کره‌ستیانلارنك ده شبهه‌سز بولشه‌ویکله‌ر طرفیگه اوتوب

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

کیتش احتمالینی، زکی بیکنگ کتابنده‌ده (صحیفه 339 ده) یازیلغان قافقاسیا جبهه‌سنده‌ن قایتوب کیله یاتقان قازاچیلار وقعه‌سی کورسه‌ته‌در. تا، قیزیل سو (کراسنا وودسك) دان باشلاب، یول بویی هه‌ر یرده ساویت حکومتله‌رینی ییقیتب، «یاشاسون تورکستان مختاریتی وه اونك حکومتی!» دیب کیله یاتقان بو قازاچیلار، بولشه‌ویك رؤساسی قولیسوف، اوسپه‌نسکی، تابولین لارنك «خوقندده روسله‌رگه قارشو پان اسلامیست (؟) حکومتی توزولدی» دیگه‌ن پرووااقاسیونلاریغا اینانوب، اوزلارینك «یاشاسون تورکستان مختاریتی» شعاریغا رغماً، خوقند حکومتیگه ساتیشغا وعده قیلغان قورالارینی بولشه‌ویکله‌رگه تاپشیریب کیتدیله‌ر.

اوقتوبر انقلابندان تا خوقند قونغره‌سیغاچا اوتکه‌ن وقتدان بز تورکستانده‌گی عمومی وضعیت وه احوال روحیه‌نی اورگه‌نمه‌ك اوچون استفاده ایتدك. «علما جمعیتی» بله‌ن کیلیشوگه موفق بولدق. «علما جمعیتی» او کونگه‌چه توتکه‌ن سیاستنده‌ن واز کیچیب بزله برلکده حرکت ایتمه‌ك اوچون اوز لیده‌ری شیرعلی لاپین گه کیله‌چه‌ك تورکستان مختاریتی‌نك یوکسه‌ك مؤسسه‌له‌رنده‌ن برنده باش اورون بیریلیشینی شرط قویدی. بو شرط بویونچه شیرعلی لاپین تورکستان مختاریتینك «موقت ملت مجلسیگه» رئیس سایلاندی. تورکمه‌نله‌رنك بز ایله بر جبهه‌ده حرکت ایته‌چه‌گی خبری خوقند قونغره‌سینك آچیلیشندان بر گنه کون آول کیلیب یتدی. بز حتی روس ایشچی وه کره‌ستیان تشکیلاتلارینك‌ده بر قسمینی مختاریت فکریگه کوندیریشگه موفق بولدق. بز بو روس ایشچی وه کره‌ستیانلارینك بزنك طرفغا، ملی ایشمزگه صمیمی سیمپاتی کورسه‌تکه‌نله‌رنده‌ن زیاده بولشه‌ویکله‌رگه دوشمانلقلارندان اوتکه‌نلکله‌رینی په‌ك یاخشی بیله‌ر ایدك. لکن بز اوچون بو هه‌م مهم ایدی. چونکه بو وضعیت اوز صفیمزنی توزوب آلیشغا بر آز «تنفس» بیره‌ر ایدی.

* * *

ایندی زکی بیکنك «روس مکتبله‌رنده تحصیل گوره‌ن منور-

لەرك بر چوغی بو حکومتە ملی اوتونومی غایەسندان زیادە بولشەویکلگە راضی اولماماق وە کەرەنسکی حکومتنە صداقت کوستەرمەك اساسندە اشتراك ایتمشلەردی...» دیگەن اتهاملەریگە کیلەمەن. عجبا زکی بیکنك اوزی بولشەویکلەردەن «راضی»لغندان وە کەرەنسکی حکومتیگە «دوشمانلغندان»می باشقردستان مختاریتنی اعلان ایتکەن ایدی؟ اگر او بولشەویکلەردەن ممنون ایدیسە، نیچون او بولشەویکلەرگە قارشو مختاریت حرکتینی یورگوزوب، اورنبورغ قازاچی آتامانی مونارشیست دوتوف ایلە متفق بولوب بولشەویکلەرگە قارشو مجادلە یوروتدی؟... یوق، اگر کەرەنسکی حکومتیگە «صادق» بولماغان ایدیسە، نیچون او باشقردستان مختاریتنی اعلان ایتمەك اوچون شو کەرەنسکی حکومتینك یقیلیشینی کوتوب توردی؟ نیچون او بو مختاریتنی کەرەنسکی حکومتی زمانندا، شو حکومتکە قارشو اعلان ایتمەی توردی؟ بو سؤاللارنی مەن «استانبول دارالفنونی پروفەسوری»نك بزگە قارشو آتدیغی اتهاملەرینك مطلقا اساسسز بولغانینی کورسەتمەك اوچون گنە قویوب اوتورویمەن.

شبهەسز، بز تورکستانلیلەر «بولشەویکلەردەن ناراضی» وە حتی اونلارغا دوشمان‌دا ایدك. چونکە بولشەویکلەرنی بز او زماندا تورکستان ملی منافعیگە دوشمان دیب تانیر ایدك.

ایندی «کەرەنسی حکومتنە صداقت» حقندە بر نیچە سوز: زکی بیك بوندای «قارالاو»نی بزنك اوستومیزگە فقط دەماغوژی یوزەسیدەن آتادر. اگردە (24. XII. — 1925) «یەك محترم یولداش استالین» („Глубокоуважаемый товарищ Сталин“) غا «علمنی سیاستدەن جودە یاخشی آیرا بیلەدرگەنیمگە ایناناا بیلەسز» („Можете полагаться, что я совершенно ясно отличаю науку от политики“) دیب خط یازوب یورگەن زکی بیك حقیقتدەدە علمنی سیاستدەن آیرا بیلەدرگەن بولوب، بزگە قارشو

بیطرفلق (اوبژەکتیفلك) وە توغریلق کورسەتە بیلسەیدی، طبیعی، بو کەبی «کەلتەلك»نی «علمی کتاب»ندە یازماس ایدی. چونکە «پروفەسور» افندی آکلامالیدر، کە تورکستان وە باشقردستاندا مختاریت اعلان ایتشنك کەرەنسکی حکومتیگە صادقلق وە دوشمانلق ایلە هیچ بر علاقەسی یوقدی وە بولادا آلماس ایدی.

زکی بیك یاخشی بیلەدر، کە بز تورکستانلیلەر، زکی بیکنك اوزیدە، روس انقلابی باشلانغاندانوق اوزلەرمزنك مختاریتچی (اوتونومیست) بولوب روسیەدە فەدەراتیف جمهوریت تأسیسی طرفداری ایکەنمزنی آشکار قیلغان ایدك (بو توغرودە زکی بیك کتابینك 335نچی صحیفەسیگە باقیلسین).

سواگرە بز بو یولنی بوتونلای تاشلادق. بز ایندی استقلالچیمز. بزدە آرتق نە روسیە ایلە برلکدە فەدەراتیف جمهوریت توزوش، نەدە عموم روسیە مجلس مؤسسانی حقندە سوز بار. لکن او وقت — 1917/18 ییللارندا — بزلەر هەممەمز، خصوصاً زکی بیك، شو روسیە ایلە فەدەراتیف جمهوریت توزوش فکریگە صادق وە مخلص ایدك. «کەرەنسکی حکومتینك» ایسە آیریچا هیچ بر اهمیتی یوق ایدی. اونك اورنیغا شو پروغرام ایلە باشقا بر حکومتدە بولا بیلیردی. چونکە کەرەنسکی حکومتینك سیاسی معناسی، حکومت رئیسینك شخصیتندە ایمەس، اونك عموم روسیە مجلس مؤسسانی وە روسیە دەموقراتیك فەدەراتیف جمهوریتی غایەسنداگنە ایدی. عموم روسیە مجلس مؤسسانی غایەسینی قازاچیلار آتامانی دوتوف ایلە برلکدە زکی بیك بزنك هەممەمزدەن آرتق درجەدە مدافعە ایتب میگلەرچە باشقرد توغانلاریمزنی روسیە ایچکی محاربە جبهەلەریگە یوبارغان ایدی. میگلەرچە باشقرد ییگیتلەری زکی بیکنك بوگون «روس مکتبلەرندە تحصیل گورەن منورلەر»نی اتهام اوچون آلت ایتب اوتورگەن غایەسی یولندا شهید بولغان ایدیلەر. سیاسی خادملار وە خصوصاً اوزیگە باش اورون طلب ایتوچیلەر

نك باشقالارغا اتهام آتودان آول اوز ایشله گەنلەرینی توغریلق ایله انصاف ترازوسیغا سالوب قاراشلاری کیرەك.

تأسف، کە کیچه گنه باشقردستان ملی حرکتی باشندا بولوب حتی تورکستان ملی حرکتینكدە رهبرلگیگه قول اوزاتقان، بوگون استانبول تورك دارالفنوندە تورك تاریخی معلمی بولوب تورگەن زکی بیك توغانمزدا بو صفتلەر توبی بلەن یوق.

بوگا زکی بیکنك خوقند «حکومتینك تقرر ایتمش بر فکری وە پروغرامی یوقدی...» دیب یازغانلاری شاهددر.

(سواگی بار) چوقای اوغلی مصطفی

* * *

ساویت حکومتینك مذاکرەلەری

بوگون آوروپا افکار عمومیەسینك نظری، ساویت حکومتینك اوز قومشولاری فینلاندیا، لاتویا، رومانیا وە لهستان (پولشا) بلەن عدم تجاوز (هجوم ایتمەسلك) معاهدەلەری خصوصندە قیلیب تورگەن مذاکرەلەریگه جلب ایتلگەن. لهستان موقعینك جعرافی وە سیاسی آیریچا اهمیتگه ایگه بولووی یوزندەن ساویت حکومتینك وارشاو بلەن باشلاغان مذاکرەسی باشقالاردان بویوکرەك اهمیتگه مالكدر. لهستان، آلمانیا بلەن روسیه آراسندا، یعنی لهستانـنی وقتیله اوز آرا تقسیم ایتکەن دولتلەر آراسندا یاتادر. بر وقتلاری لهستان توپراغینی جبر بلەن آلغان وە اوگا خوجالق قیلغان بو ایکی دولت، ایمپەریالیزم منفعتلەری خلافیغا یاراتیلغان حاضرغی وضعیتگه قولایغنه راضی بولمایدرلار. آلمانیا، بر وقتلاری اوز حاکمیتی آستندا بولوبدە، وەرسای معاهدەسندەن سوك لهستانگه اوتوب کیتکەن یرلەرنك اوزیگه قایتاریلووی توغروسنداغی طلبندە دوام ایتمه کدەدر. روسیه ایسه، لهستان بلەن قیلغان محاربەسندە ینگلووی نتیجەسندە، وەرسای معاهدەسنجه لهستان چیگەرەسیگه

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

کیرمەی قالغان یرلەرنكدە لهستانگه اوتوب کتیشینی تامین ایتکەن ریغا معاهدەسی (1921 نچی ییل) بلەن آسانغنه چیقیشا آلمایدر. آلمانیا وەرسای معاهدەسندەن وە بونك نتیجەسندە آوروپادا حاصل بولغان وضعیتدەن بوتونلەی ناراضی. روسیه ایسه عمومیتله بوتون غربی آوروپانك حاضرعی بورژوآـسرمایەدارلق حالندا دوام ایتیشندەن غیرممنوندر. بو ایکی غیرممنون دولتنك برلەشمه یولندا فرانسەنك متفقی بولغان لهستان یاتادر. مەنه شونگچوندر که ساویت حکومتینك لهستان بلەن باشلادیغی مذاکرە بویوك أهمیتکه مالكدر.

بولشەویکلەرنی قومشولاریله عدم تجاوز معاهدەلەری امضا ایتمه ککه مجبور قیلغان سبیلەر نەدر؟ بوکونگی آوروپانك، خصوصاً لهستان، فینلاندیا، لاتویا وە رومانیانك وضعیتلەری بلەن آزغنه تانیش بولغان هەر کشی بیلەدرکه بو دولتلەرنك هیچ بری ساویت روسیەسیگه هجوم ایتشنی (حاضردەدە کیلەجەکدەدە) اویلامایدر. فینلاندیا وە لاتویانك ساویت روسیەسیگه هجوم ایتمەك فکرندە ایکەنلگینی اویلاو کولگودەن باشقا هیچ بر نەرسە بولماغانی کەبی، رومانیا وە لهستان دولتلەریدە تینچلککه وە صلحقە نهایتدە محتاجدرلەر. بو ایکی دولت یر جهتدەن بایدرلار. بوتون حرکتلەری اوز ایچکی ایشلەرینی نظامغا قویماق وە بین‌الملل وضعیتلەرینی محکملەمەك غایەسیغا یونەلگەن. بونلار بو غایەلەریگه یالغز عمومی صلح شرائطی آستنداغنه ایریشه آلادرلار.

لهستان بلەن ساویت روسیەسی آراسندا عدم تجاوز معاهدەسی توزوش مذاکرەسی 1926 نچی ییلندا باشلانغان ایدی. فقط، ساویت حکومتی لهستان طرفندەن قویولغان شرطلارنی قبول ایتمەگەن سببلی مذاکرە توقتاب قالغان ایدی. 1931 نچی ییلی کوز آیلارندا بو مذاکرە یەگیدەن باشلاندی. آوروپا مطبوعاتینك فکریگه کورە، بولشەویکلەرنك لهستان ایله مذاکرەنی یەگیلەمەسیگه، بولشەویکلەر طرفندەن فرانسەگه اقتصادی عدم تجاوز معاهدەسی

عقدی حقنده قیلنغان تکلیفگه قارشو فرانسوزله‌رنك بولشه‌ویکله‌رگه
اولا لهستان بله‌ن بر عدم تجاوز معاهده‌سی عقدینی شرط قویولاری
سبب بولغان.

لهستان ایسه رومانیا ایله متفقدر. مه‌نه شونگچون بولشه‌ویکله‌ر
لهستان ایله بر وقتده رومانیا بله‌نده مذاکره‌گه باشلاغانلار. فرانسه‌ـ
نك قویدیغی شرط، ساویتلارنك لهستان بله‌ن مذاکره‌گه باشلاشیغا
ظاهری گنه بر سببدر. بولشه‌ویکله‌رنی یالغز لهستان بله‌ن ایمه‌س،
حتی اوزله‌رینك ایندیگه‌چه مذاکره‌گه کیریشده‌ن باش تارتوب
کیلدیکله‌ری رومانیا ایله‌ده یاقینلاشماقغا مجبور ایته یاتقان اساسی
سبب توبه‌نده‌گیله‌رده‌ن عبارتدر:

1) آوروپادا بوکونگه‌چه بولشه‌ویکله‌رگه قرض بیریب
کیلگه‌ن برگنه دولت آلمانیا بولدی. آلمانیانك اوچره‌دیگی مالی
بحران بولشه‌ویکله‌رنی برآز هورکوتوب قویدی. بو سببده‌ن اونلار
اوزله‌ریگه کیره‌ك بولغان آقچانی فرانسه‌ده‌ن ایزله‌مه‌ك اوچون
یوزله‌رینی فرانسه‌گه اوگوردیله‌ر وه اوگا اقتصادی عدم تجاوز
معاهده‌سی عقدینی تکلیف ایتدیله‌ر. یوقاریدا سویله‌دیگمز که‌بی،
فرانسه بو تکلیفنی قبول ایتو اوچون اولا موسقووا ایله وارشاو
آراسندا بر عدم تجاوز معاهده‌سی امضاسینی شرط قویدی.

2) اینگلته‌ره بحرانی. اینگلته‌ره‌ده ایشچی فرقه‌سی حکو-
متی اورنیگه بوکونگی قونسرواتورلار تأثیری آستنداغی ملی
حکومتنك ایش باشیغا کیلووی، طبیعی، بولشه‌ویکله‌رنی آوروپا
سیاستینك اوزگه‌ریلیشی احتمالی بله‌ن قورقوتوب قویدی.

3) اوزاق شرق وقعه‌له‌ری. مانجوریادا یاپونیا تأثیرینك موفقیت
کوروشی بولشه‌ویکله‌رده هیجان اویغاتدی. اوزاق شرقدا سوغوش
چیقیب قالووی احتمالیده یوق ایمه‌س دیگوچیله‌ر کونده‌ن کونگه

کوپه‌یمه‌کده. بو وضعیت قارشوسندا، اونسزده یاپونیا بله‌ن کوره‌شو
اقتدارنده بولماغان ساویت روسیه‌سی اوزینك غرب جبهه‌سنده‌تینچلك
تأمین ایتمه‌ك مجبوریتنده‌در.

یه‌نه بر سبب بار. فیورال آووالـلارندا جینوره‌ده باشلاناجاق
تحدید تسلیحات (قورالارنی که‌مه‌یتو) قونغره‌سیغا بولشه‌ویکله‌ر
هه‌م اشتراك ایتمه‌کچیدرله‌ر. اونلار بو قونغره‌ده اوزله‌رینی «صلح‌ـ
پرور» قیلیب کورسه‌تمه‌کچی بولادرلار.

طبیعی، بز آوروپا دولتله‌رینك بولشه‌ویکله‌رگه قارشو آلا-
درغان وضعیتله‌رینی تنقید ایتب اوتورمه‌یمز. موسقوا ایله معاهده
امضا ایتب‌ـایتمه‌سلکله‌ری اونلارنك اوز ایشله‌ریدر. بزگه شوآیدیندر-
که ساویت حکومتیله باغلانغان صلح معاهده نامه‌له‌ری هیچ بر وقت
صلح یاراتادرغان نتیجه بیرمه‌یدر. بولشه‌ویکله‌ر اوزله‌ری بله‌ن معاهده
عقد ایتکه‌ن دولتله‌رنك توپراغندا، ساویتلارغا قارشو تشکیلاتلارنك
بولوویغا یول بیریلمه‌سلکنی شرط قویادرلار؛ بو که‌بی شرطنی
بولشه‌ویکله‌رده اوز بویونلاریغا آلادرلار. فقط، بوتون مملکتله‌رده
ساویت حکومتینك آقچاسیغا، ساویت دولت آپاراتینك یارده‌می بله‌ن
ساویت توپراغندا یاکه «ساویت روسیه‌سیگه دوست» دولتله‌ر توپرا-
غندا انقلاب پروپاغاندالاری یوروتوب تورگه‌ن قوممونیست اینته‌ر-
ناسیونالینك بولونمه‌س بر نصفی بولغان ساویت حکومتی تعهدینك
هیچ بر معناسی بولورمی؟

بز، لهستان وه دیگر دولتله‌رنك صلحپرورانه سیاستله‌رنده
موفقیتله‌رینی تیلیمز. لکن بولشه‌ویکله‌رنك، بولشه‌ویك اولاراق
قالدیقلاری مدتچه، لهستان وه رومانیا علیهیگه انقلابی کوره‌ش
یوروتمه‌سلك حقنده امضا قیلغان تعهدنامه‌له‌ریگه حرمت ایته آلیشلا-
ریغا وه یا حرمت ایتمه‌ك ایسته‌شله‌ریگه اینانا آلمایمز. جانای

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

کوچەبە خوجالغینك آنا خطلاری

(بر علمی اثر)

1922/23 نچی یللارندا ئەلدە ایتلە بیلینگەن فرصت وە اونك سوق طبیعسیلە آلمانیاغا کیلیب، یوکسەك مکتبلەرگە کیریب تحصیلینی بتیریشگە موفق بولا آلغان تورکستان یاشلارندان بعضیلاری، سوك تورت ییل ایچندە، طب، زراعت، اقتصادیات وە تەخنیك ساحەلەرندە علمی اثر (Inaugural-Dissertation) لەر یازاراق دوقتور عنوانینی قازاندیلار. بونلار ایچندە مفهومی اعتباریلە اوز ساحەسینی آشیب بویوك کتلە آراسندا شدتلی علاقە اویغاترغان دیسەرتاسیون هایدەلبەرغ دارالفنونی فلسفە فاکولتەسینك اقتصادیات وە اجتماعیات بولومی مأذونی طاهر شاکر بیك توغانمزنك «کوچەبە خوجالغینك آنا خطلاری» (Grundzüge der Nomadenwirtschaft. Betrachtung des Wirtschaftslebens der sibirisch-central-asiatischen Nomadenvölker. Inaugural-Dissertation 1931.) نامیلە یازدیغی اثردر. اوزونچە دوام ایتکەن چالیشقانلق وە تدقیقات نتیجەسندە یوزەگە چیقیب، هایدەلبەرغ دارالفنونی فلسفە فاکولتەسینك آلقیش وە تقدیراتیغا مظهر بولغان 152 صحیفەلق بو اثرنك ایکی گوزەل خریطەسی ایلە بر شەما (Schema) سی بار. دوقتور طاهر شاکر بیك اثرینك مندرجاتینی توبەندەگیچە توزمشدر:

I - کوچەبەلەرنك یاتلار حاکمیتندەن بورونغی تورموشی؛

II - سبیریا روس حاکمیتی آستندا؛

III - روسلەر اورتا آسیادا؛

IV - کوچەبەلەر روس حاکمیتی آستندا؛

V - مستملکە خلقلاری، کوچەبەلەر وە روس انقلابی؛

VI - آکوچەبەلەر تورموشی: 1) کوچەبە وە یاریم کوچەبەلەر، 2) کوچەبەلەردە ایل وە اولوس توزولوشی وە اونك کوچەبە جمعیتی حیاتندەگی اهمیتی، 3) کوچەبە عائلە وە جمعیت تورمو-

شندە آیریم شخص (فرد) لەرنك موقع وە وظیفەسی، 4) کوچەبە-لەردە اوی وە اوی تورموشی، 5) کوچەبەلەردە دین وە اعتقاد، 6) مدنی تورموش وە کوچەبەلەر، 7) کوچەبەلەردە عصری سیاسی حرکتلەر، 8) کوچەبەلەر عرف وە عاداتندان.

VII - آکوچەبەلەردە خوجالق ایشلەری: 1) کوچەبەلەرنك اساس

دوقتور طاهر شاکر بیك

خوجالغی-چارواچیلق وە اونك یوروتولوشی، 2) کوچەبەلەردە ایکینچیلك، 3) کوچەبەلەردە اعمالات، 4) تجارت، نقلیات ایشلە-ری وە کوچەبەلەر، 5) کوچەبە خوجالغندا تکامل اثرلەری وە یوکسەلیش امکانلاری.

VIII - کوچەبەلەردە عدلیە وە محکمە ایشلەری.

اثرنی عمومیتلە ایکی بولومغا آیریش ممکن. برنچی بولومدا سبیریا وە اورتا آسیا کوچەبە خلقلارینك تأریخی سیاسی حیاتلەری

تحلیل ایتله‌در. کوچه‌به‌له‌رنك اجنبی استیلاسی آستیغا کیرمه‌سده‌ن بورونغی تورموشله‌ری خلاصه قیلنغاندان سوڭ روسله‌رنك سبیریا وه تورکستانده‌گی استیلا حرکتله‌ری وه مستملکه خلقلاری ،آینقسا کوچه‌به‌له‌رنك اجتماعی وه اقتصادی تورموشله‌رنده روس‌حاکمیتینك قالدیرغان ایزله‌ری آچیق صورتده کورسه‌تیله‌در. مؤلف روس حکومتینك اقتصادی ، مالی ، أداری سیاستینك سبیریا یرلی خلقلاری اقتصادی تورموشیگه بولغان تأثیرله‌رینی روس منبعله‌ریگه تایانیب ، جانلی دلیلله‌ر بله‌ن ایضاح ایتکه‌نده‌ن سوڭ روسیه مستملکه وه مهاجرت سیاستینك تورکستان کوچه‌به وه یاریم کوچه‌به‌له‌رینی قاندای مدهش فلاکتکه توغرو کوتورمه‌کده بولغانینی اوقوچیلاری کوزی آلدندا جانلاندرادر.

چارلق دورنده کوچه‌به‌له‌ر افقینی قارا کورگه‌ن مؤلف ، روس انقلابی وه اونك بو خلقلار حیاتنده‌گی تأثیراتی حقنده‌ده مفصل بحث ایتمشدر. بو خلقلار ایچکی روسیه‌ده ظهور ایتکه‌ن انقلابنی اوزله‌ری اوچون سربست هوا آلیش امکانی بیره‌درگه‌ن بر دورنك باشلانغیچی امیدیله قارشولامشلارکه‌ن روس بولشه‌ویکله‌رینك چارلق روسیه‌سینی آرقادا قالدیریب کیته‌رلك درجه‌ده بوغوچی بر سیاست یوروته باشلاغانلقلارینی بولشه‌ویك منبعله‌ریگه استناداً یه‌ك موفقیتلی اثبات ایتکه‌ن مؤلف ، روس بولشه‌ویکله‌ریله قازاق‌قیرغیز قوممونیستلاری آراسندا چیققان تارتیشمالارنی غایت جاذب بر تیل بله‌ن تصویر ایتمشدر. او ، چارلق زمانده بو خلقلارنی ناراضی قیلغان سیاست تارماقلارینی برین‌برین تحلیل (آنالیزه) ایتب ، او سیاستنك بوکونگی آلغان شکلی بله‌ن تیگله‌شتریب ، هه‌ر برسینك بورونغی چار سیاستی اساسیغا قورولغانلغینی وه شدتینی آرتیرمش بر حالغا ئه‌یله‌نگه‌نلگینی آپ آچیق کورسه‌ته‌در.

ایکنچی بولومدا کوچه‌به‌له‌رنك اجتماعی وه اقتصادی تورموشی تحلیل ایتله‌در. کوچه‌به‌له‌رنك یاشاش طرزی،هه‌ر کیشی اوچون

قیزیقیب اوقویارلق بر اسلوبده تصویر ایتلگه‌ن. مؤلف کوچه‌به حیاتنده‌گی انسانلارنك اخلاق وه عاداتنداگی مثبت وه منفی جهتله‌رنی اوبژه‌کتیف بر صورتده ایضاح ایته‌ره‌ك باشقا پریمیتیف (ابتدائی) کولتورله‌ر سینگه‌ری بو کوچه‌به حیاتینك‌ده اوز یاشاماق قابلیتینی یوقاتمش بولغانلغی ادعاسینی آلغا سوره‌در. او کوچه‌به حیاتینی ایده‌آلیزه ایتیشنك ضررلی بولغانلغینی سویله‌یدر وه بو ادعاسیله بر قاتاردا او خلقلارغا باشقا بر تورموش امکانی حاضرلاماسدان؛ اونلارنی زورلاشنك‌دا عینی درجه‌ده مضر بولغانلغی قناعتینی آلغا سوره‌ره‌ك قیمتلی فکر وه نظریه‌له‌ر اورتاغا آتادر.

بعضی آوروپالیلارنك تخمین ایتدیکله‌ری کیبی کوچه‌به‌له‌رده یورتکه باغلیلق وه یورت سیوگیسی تویغوسینك یوقلغی ادعاسی مؤلف طرفدان تورلو اساسلی دلیلله‌رله بوتونلای رد ایتله‌در.

کوچه‌به‌له‌رده دین ، اخلاق ، حرث تلقیسی وه اونك مثبت هه‌م منفی جهتله‌ری کیڭ وه تولوقچا تصویر ایتلمشدر. مؤلف اترنده کوچه‌به‌له‌ر اقتصادیاتندان بحث ایته‌رکه‌ن بو تورموش طرزینك او مملکتله‌رنك طبیعی ، جعرافی ، اقتصادی وه او خلقلارنك اجتماعی شرائط وه خرثی سویه‌سی بله‌ن سیقی باغلیلغینی قید ایتکه‌نده‌ن سوڭ ، کوچه‌به حیاتینك زمان اوتکه‌ن ساری تکامل صفحه‌له‌ری کیچیرگه‌نی حالدا ایرراتسیونالق قاراقته‌رینی بوتونلای یوقاتا آلماغانینی سویله‌یدر. اونگچون هه‌ر تاماندان عصری توشونوش وه قازانچ اساسیغا قورولغان خوجالق اصولی بله‌ن اورالوب قالغان بو کوچه‌به خوجالیغینك یوکسه‌لیشی بر طرفدا تورسون حتی اونك حیات قابلیتی هه‌م کورسه‌ته آلماسلغی وه بو خوجالقلارنك اینته‌نزیف وه راتسیونه‌ل شکلگه کیریشی کیره‌کلگی آلغا سوروله‌در.

مؤلف کوچه‌به حیاتی وه کوچه‌به خوجالغی بله‌ن مالدارلقنی بربرنده‌ن آیرادر. او ، حیات قابلیتنی یوقاتغان خوجالقنك مالدارلق ایمه‌س، ئه‌کسته‌نزیف کوچه‌به خوجالغی بولغانلغینی سویله‌یدر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

مؤلفنك آلغا سورگەن فکرنچە «کوچەبە خوجالغندان آیریلماق مالدارلقنی تاشلاب، ایکنچی تورلو خوجالققا اوتوش دیمەك بولماسدان خوجالق جنسینك یېر وە شرائطنك ایجابیغا کورە قورولوشی وە اونی ئەکستەنزیف حالندان قوتقاریلیشی دیمەکدر».

یورتداشمزنك اثرندەگی موفقیت باشلیچا آلمان دارالفنونی فلسفە فاکولتەسی طرفندان تصدیق ایتلمشدر. بز ایسە اونك بو موفقیتنی سیوینچ وە افتخارلە آلقیشلایمز. بو اثر خلقمز وە یورتمز حقندە بر تورکستانلی تاماندان آلمانچا نشر ایتلگەن ایلك اثردر. بوراده تولوق صورتدە بحث ایتە آلمادیغمز بو اثرنك مطالعەسینی آلمانچا بیلەدرگەن بوتون یورتداش وە دوستلەریمزگە آیریچا توصیە ایتەمز. بو قیمتلی اثرنك تورکچە نشرینیدە کوب آرزو ایتەمز.

دوقتور طاهر شاکر بیك ییگیتلگینك أڭ قیزغین چاغینی اوز یورت وە خلقینك اجتماعی، اقتصادی وە سیاسی تورموشیگە حصر ایتب یورگەن غیرتلی یاشلاریمزدان بریدر. ایسیز، کە اونك مسلکی آرقاسندان کیتیش بر قانچا تورکستان یاشلاریغا میسر بولماغان. آوروپادا فلسفە وە اقتصادیات تحصیل ایتمەکچی بولغان تورکستان یاشلاری تا 1922 نچی ییلندایاق ساویت حکومتینك رحمسز هجوم وە تدبیرلەریگە معروض قالغانلار.

بز دوقتور طاهر شاکر بیك توغانمزنی بو مهم موفقیتی اوچون آلقیشلارکەن اوندان داها بویوك وظیفەلەر کوتەمز. توقتامش اوغلی

* * *

مانجوریا مسئلەسی وە روس مهاجرلاری

مانجوریا وقعەلەری ایلگەریلەگەن ساری، روس مهاجرلاری محیطینك عصبیتی کوندەن کونگە آرتماقدا. روس مهاجرلارینك سول سوسیالیست آقیمی ـ مینشەویکلەر وە سوسیالیست ـ رەوولوسیونەر-

لەر ـــ مانجوریا مسئلەسینك یاپونیا تیلەگینگە کورە حل ایتلویگە سبب بولغان بولشەویکلەرنی عیبلەش بلەن مشغولدرلار. «پوسلەدنیە نوووستی» هەم «وووزروژدەنیە» غازیتالاری اطرافندا توپلانغان سیاسی آقیملار ایسە یاپونیانك مانجوریا سیاستیگە قارشو سوسیالیستلارغا قاراغاندا بوتونلای باشقاچا وضعیت آلدیلار. یاپونیانك مانجوریانی اشغال ایتووی روس اوزاق شرقینك کیلەجەگیگە قاندای تأثیر ایتەدر؟ یوقاریدا سویلەنگەن ایکی روس غازیتاسی مەنە بو خصوصدا باش قاتیرماقدا وە بربریلە شو مسئلە اطرافندا دهشتلی جانجاللار قیلماقدادر. یاپونیانك اوزاق شرق حقنداغی حقیقی مقصد وە فکرلەری ایمدیلك هیچ کیمگە معلوم ایمەس؛ فقط هەر کیم یاپونیانك ئەللە قاندای پلانلاری بار ایکەنلگینی سویلەب تورەدر. روس مونارشیستلەرینك ئەرمەنی میلیونەری غوقاسوف رهبرلگی آستنداغی «وووزروژدەنیە» غازیتاسی، مانجوریانك یاپونلار تاماندان اشغالی نتیجەسندە یاپونیا بلەن ساویت روسیەسی آراسندا سوغوش چقیشنی وە روسیەنك اوزاق شرق ولایتلەری (بایقالدان ولادیووستوققا قادار)، کیتمە ـ کیت بولشەویکلەردەن قوتولغاندان سوڭ یەکیدەن روسیەگە قوشولوب کیتەدرگەن بر «آرالق دولت» (Pufferstaat) نك پیدا بولوشینی امید قیلیب، یاپونیانك مانجوریا سیاستینی آلقیشلاماقدادر.

میلیوکوف أدارەسی آستندا چیقیب، روس مهاجرلاری آراسندا ایڭ نفوذلی وە ایڭ کوب تارقالادرغان «پوسلەدنیە نووستی» غازیتاسی یاپونلارنك مانجوریاداغی موفقیتندان خوف قیلادر. بو غازیتاغا کورە یاپونلارنك مانجوریا سیاستی ختایدان زیادە روسیەگە قارشو یوراگوزولمەکدە؛ یاپونیا مانجوریادان سوڭ قولینی روس اوزاق شرقیغا اوزاتماقچی؛ یاپونیا روس آقلارینك یاردەمی ایلە اوزاق شرقدە بر «آرالق دولت» یاراتا بیلسە،

اوزاق شرق بوتونلای روسیەدەن آیریلب یاپونیا قولیغا اوتوب کیتکەن بولادر.

روس اوزاق شرق أولکەلەرندەن بر «آرالق دولت»نك توزولەجەگینی تصور ایتەرلك بر اساس بارمی؟ روس مهاجرلاری آراسندا تارقالوب تورگەن شایعەلەرگە قاراغاندا بار. بوندای بر پلان یاپونیا حکومتی تامانیدان کوزدە توتولمەگەن بولسا هەم روس ملتچیلەرینك اوڭ (ساغ) قاناتی شو یولدا حرکت ایتمەکدەدر.

روس اوڭ فرقەلەری روسیەنك بولشەویکلەردەن یالغز سوغوش نتیجەسندەگنە قورتولا آلاجاغیغا اینانادرلار. غربی آوروپا روسیەگە قارشو اصلا سوغوش فکرندە ایمەس. شونگچون روسلەرنك سوغوش حقندەغی امیدلەری یالغز مانجوریاداغی یاپون-ختای اختلافیغا باغلانغان. اگر مانجوریا یاپونیا قولیغا اوتوب کیتسە، بولشەویکلەرنك شرقی ختای تیمر یولنداگی حاکمیتیگە نهایت بیریلەدر. بولشەویکلەر ایلە یاپونلار آراسندا اولا دیپلوماسی، سوڭرادان حربی مجادلە باشلانادر. بونك نتیجەسندە اوزاق شرق بر «آرالق دولت» حالندا واقتینچا اوز باشیغا استقلالیت آلوب قالاجاقدر. یاپونیانك اوزاق شرقنی اوز قولندا دائمی صورتدە ساقلاب قالماسلغیغا روس مونارشیستلاری شبهە ایتمەیدرلەر. چونکە، بونلارچا یاپونیا روس اوزاق شرقینی روسیەدەن اوزوب آلوب قالماقچی بولسا، یاپونیانك اولوغ داڭزی (بحر محیط کبیر) بویندە حددەن زیادە کوچەیوب کیتیشیگە هیچ اونامایدرغان غربی آوروپا دولتلەری ایلە شمالی آمریقا درحال یاپونیاغا قارشو حرکتگە کیرسەلەر کیرەك.

میلیوکوف تأثیری آستنداغی «جمهوریتچی دەموقراتیك» روس آقیملاری، روس «غوقاسوفچیلار»ینك بو ملاحظەلەرینی مطلقا یاڭلیش وە روس ملی منفعتیگە شبهەسز ضررلی دیب تاپادرلار.

میلیوکوفچیلارنك فکرنچە، یاپونیانك اوزاق شرقنی روسیەدەن اوزوب آلماق سیاستی کوتولگەن نتیجەنی بیرگەن تقدیردە او، بو أولکەنی دائمی صورتدە اوز قولندا ساقلاب قالیشغا حرکت ایتەدر وە بو حرکتندە موفق هەم بولادر. غربی آوروپا وە آمریقا ایسە، روس منفعتی اوچون یاپونیاغا قارشو سوغوشغا کیریب یورمەسدەن، توغولغان وضعیتنی کیلیشترمەك اوچون بر تسویە اصولی (Modus) تاپادردا، اوزاق شرق یاپونیا قولندا قالا بارادر. میلیوکوفچیلار روسیەنك بولشەویکلەردەن قوتولوشینی یالغز روسیەنك اوز ایچندەگی روس ملی کوچلەرینك انکشافیغاگنە باغلایدرلار؛ اونلار روسیە خلقینی «غوقاسوفچیلار»نك امید باغلادیقلاری سوغوشدان حذر قیلشغا چاقیرادرلار؛ چونکە بو سوغوش نتیجەسندە روسیە، بولشەویکلەردەن قوتولوش بلەن برابر، اوز قول آستنداغی غیر روس أولکەلەردەن آیریلیب قالو تهلکەسی آستندادر.

روس مهاجرلاری آراسندا بولوب تورگەن بو فکر مجادلەلەری بزنی قیزیقترمایدر. بزنی قیزیقترادرغان وە طلب ایتدیگمز بر مسئلە بولسا اودە: ایستەر ساویت، ایستەر باشقا تورلی روسیەنك یالغز اوزاق شرقدەن ایمەس، اوز استیلاسی آستیغا آلغان بوتون غیر روس مملکتلەردەن قوولوب چیقاریلوویدر.

اگر یاپونیا ایلە ختای آراسندا سیاسی اتفاق وە دوستلق تأسیس ایتلە بیلسەیدی، روس اوزاق شرقینك عاقبتی تیزدەن بیتکەن بولور ایدی. ایسیزکە بو وضعیت حال حاضردە حاصل بولماغان وە یاقین کیلەچەکدە حاصل بولوویدە شبهەلیدر.

بز ایستەردك، کە روس مونارشیستلاری یاپونیاغا باغلاغان امیدلەرندە یاڭلیشقان بولوب، روسیەنك اوزاق شرقدان کیتووی اونك بوتون غیر روس أولکەلەردەندە چیقیب کیتیشینك باشلانغچی بولسون.

قازیبەك

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ختايدا

مانجوریاداغی یاپون-ختای اختلافی هەلی هەم دوام ایتمه کدە-
در. جمعیت اقوام شوراسینك آغر بولغان وضعیتنی یامانلاشتروب
یوبارادرغان هیچ بر تشبثگه کیریشمەسلکنی یاپونیا وە ختای دولت-
لەریگه توصیه ایتەدرگەن قراری کوتکەن نتیجەنی بیرمەدی. یاپو-
نلار، ختای باندیتلاریغا قارشو کورەشمەك مجبوریتندە ایکەنلکله-
رینی بهانه قیلیب برمەبر بوتون مانجوریا شهرلەرینی اشغال ایتمه-
کدەلەر. ختایلار ایسه یاپونلارنی جمعیت اقوام شوراسی قرار-
لارینی بوزودە عیبلەب پروتستولار یاغدیریدیلار. فرانسه، اینگلتەره
وە شمالی آمریقا حکومتلەری‌دە یاپونیا حکومتینك حرکتیگه قارشو
اعتراض قیلغان بولوب کوروندیلەر. لکن بو تدبیرلەرنك بوتو-
نیسی‌دە نتیجەسز قالدی. آوروپا افکار عمومیەسینك بویوك برقسمی
یاپونیانك مانجوریاداغی حرکتینی توغرو تاپماقچی بولادر. ایچکی
قاریشیقلقلار بلەن پارچالانوب یاتقان بایاقیش ختای، اهالیسی اعتبا-
ریله ختای اهالیسندەن 7 تاپقر کیچیك بولغان یاپونیاغا قارشو اوز
باشیغا کورەشوگه کوچی یتمەدی، «یاپونلار جمعیت اقوام عهدینی،
1922 نچی یلغی واشینغتون قونفەراسی قرارلارینی، بریان-
کەللوغ عهد نامەسینی (1928 نچی یلغی پاریس پاکتینی) وە
سوڭغی جمعیت اقوام قرارلارینی بوزوب یاتور» دیب بوتون
دونیاگه فریاد قیلماقدا. لکن بونلارنك هەممەسی «سوسز چولدە
سوآگلساغان» دەك بولوب قالماقدادر. جمعیت اقوام شوراسینك
معلوم قرارلارندان وە فرانسه، اینگلتەره هەم شمالی آمریقا حکو-
متلەرینك اعتراضلارندان سوڭ یاپون قوشونلاری کینچەآو شهرینی
اشغال ایتدیلەر. بو شهر لیەآدون کورفزی بویندە، موقدەننی
پەکین بلەن باغلایدرغان تیمر یول اوستندەدر. یاپونلار بو شهرنی
اشغال ایتمه کله مانجوریانی ختایدان، جنوب تاماندان، بوتونلای آیر-

غان بولورلار. بو شهرنك اشغالیغا قدر یاپونلار مانجوریانك موقدەن،
تاآونان، تسیسیقار کەبی بوتون بویوك شهرلەرینی اوز قوللاریغا
آلغان ایدیلەر. بونلار ایچندە بالخاصه تسیسیقار مهمدر. بو شهر
مانجوریانی سبیریا تاماندان کیچیك خینگان داوانلاری اوزرە بولا-
درغان تعرضلاردان قوریدر.

بو ایکی موقعنك (کینچەآو بلەن تسیسیقارنك) توتولمەسی
بلەن مانجوریا بوتونلای یاپونیا قولیغا اوتکەن بولور. ختای قوشو-
نلاری مانجوریا چیگەرەسندەن چیقیب بویوك دیوار (سدچینی)
آرقاسیغا چیکیلیب کیتدیلەر. بوندان سوڭرا نیمەلەر واقع بولاجا-
غینی آلدان سویلەب اوتورمیمز. کوب محتملدرکه یاپونیا هەمەنك
کوبەدەن بیری سویلەدیگی پروغرامینی ایشگه کیچیریشگه موفق
بولاجاقدر؛ یعنی مانجوریا ختایغا باغلانماغان بر حالدا مستقلاً
أداره قیلینب یاپونیانك شدتلی نفوذی آستندا وە کوب خصوصلاردا
یاپونیاغا مربوط آیریچا مستقل بر دولت بولاراق اعلان ایتلسه کیرەك.

یاپون-ختای اختلافینی بو مجموعەدە، کیڭ محاکمه ایتمەك
کوب ییر آلادر وە بو مسئله بزنڭچون او قادرردا مهم ایمەس.
بزنی قزیقترادرغان مسئله، بو یاپون-ختای اختلافیغا اوزگه دولتله-
رنك قاراشیدر. جمعیت اقوام شوراسینك بو اختلافنی حل قیلماق
نیتیله بولغان سوڭغی مشاورەسینك پروتوقولی (مضبطەسی) شو
آندا قارشومزدا یاتادر. بوڭا نظراً «حاکملار»نك وضعیتی سوڭ
درجەدە قیین بولغان. بویوك آوروپا دولتلەری ختای یاپونیا آرا-
سنداغی بو جانجالغا باشقاچا باقدیلار وە اوندا، ختایلارنك اوز
توپراقلاریغا بولغان حقلارینی مدافعه ایتودەن زیادە حاضرغی ملی
ختایدا اجنبی امتیازلارینا، اجنبی قونسەسیونلارینا وە قاپیتولاسیون
رەژیمیگه قارشو باشلانغان مجادلەنك انعکاسینی کوردیلەر.

1929 نچی یلی، مەنه شو مانجوریادا، ساویت روسیەسی بلەن
ملی ختای آراسندا شرقی ختای تیمر یولی مناسبتیله توغولغان

اختلافدا ، آوروپا دولتلەری ساویت حکومتی نقطۀ نظرینی یاقلاب
کورونگەن ایدیلەر. چونکه ختای وە ساویت اختلافینك اصل
اساسی ، اجنبی دولتلەر منفعتی بلەن ختای خلقینك طبیعی وە تاریخی
حقی آراسنداغی تضاددان عبارت ایدی. قیزیق بر حالدر ، کە هەر
نەرسەدەن اول ملی حقوقنی مدافعه ایتب یورگوچی آنتی-بولشە-
ویك ، آنتی-ساویت آوروپا ، بولشەویك-ختای اختلافی اثناسندە روس
بولشەویکلەریگە ، آوروپا بورژوآ وە قاپیتالیستلارینك ختایداغی
ملی (دولتی) منافعلەرینی قوروچی بر یاردەمچی کوچ دیب قارا-
غانلار ایدی. شونیدە ئەیتیب اوتوش کیرەك ، کە روسیە بولشە-
ویکلەرینك حقیقی ایمپەریالیست روحی مەنە شو ختایغا قارشو یور-
گیزگەن قانلی سیاستندە آچیقدان آچیق معلوم بولدی. بولشەویك-
لەرنك روسیە چاریزمندان میراث بولوب قالغان حقلارینی ساقلاش
یولندا اوزلەرینك «انقلابی بیلچیل»لەرینی وە انقلابی توبلەرینی او-
نوتوب ، ختایغا قارشو یورگیزگەن سیاستلەری یاپونیاغا شو قادار
نمونە بولورلق بولوب کورنگەن ، کە یاپونیا مانجوریاداغی حرکت-
لەرینی مدافعه ایتەرکەن ساویت حکومتینك وقتیله شرقی ختای
تیمر یولی حقنداغی نوتالارندان اقتباسلار قیلدی.

یاپونیا ، ختایدا منافعی بولغان هەمدە قاپیتولاسیون رەژیمندەن
استفادە ایتب کیلگەن اجنبی دولتلەر نمایندەسی رولینی اوینامادا-
در. شونیدە بیلیش کیرەك ، کە ختای یاپونیاغا غالب کیلسەیدی ،
ختایداغی اجنبی قونسەسیونلاری (ملکلەری) وە اجنبی امتیازلاری
«تهلکەدە» قالار ایدی. مەنە شونگچوندر کە ختای حکومتینك وە
غومیندان فرقەسینك یاپونیاغا قارشو یازغان بوتون پروتەستو-
لاری امید ایتلگەن جایلاردا کوتولگەن تأثیرنی بیرە آلمادی.
ختاینك فاجعەسی اوز حقینی اوز کوچیله مدافعه ایتەرلك
بر وضعیتدە ایمەسلگندەدر. بو بویوك دولتدە ایچکی باشباشتاقلق
حکم سورمەکدە. ایکی سوك وقتغاچا ختایدا نانکین وە قانتوندان

عبارت ایکی ملی مرکز بار ایدی. اجنبی دولتلەر تامانیدان رسماً
تانیلغان حکومت نانکین حکومتی بولسادا ، مملکت ایچندە قانتون
مرکزینك اهمیتیدە کوزگە کورونەرلك درجەدە ایدی.
بوندان باشقا ، اونلەرچە میلیون اهالیسی بولغان «ختای ساویت
حکومتی»دە بار. بو سوك وقتلار «یاپونیا تهلکەسی»غا قارشو
قانتون بلەن نانکین برلەشکەن بولسالاردا ، «ختای ساویت حکو-
متی» هەلی هەم اوز باشیغا دوام ایتمەکدەدر.

ختای فاجعەسی بزلەر اوچون دە بر عبرت درسیدر.

400 میلیوندان آرتق اهالیسی بولغان بویوك بر دولت اجنبیلەرگە
یەم بولوب یاتوبدر. ختای ملتی بو اجنبیلەردەن آنجاق اوز آرا
برلەشکەن وقتداغنە قورتولا آلادر.

حق ، یالغز ایدەئولوژیك بر اساسدر.

اوز حقکنی وجودگە چیقاروب آلماق اوچون یتەرلك درجە-
دە کوچنك بولوشی لازم. ختایدا مەنە شو کوچ هەلی تاپیلمای
توروبدر.

هیچ کیمنك حقینی هیچ کیم یالغز شو حق نامیغانە مدافعه
ایتمەیدر. یالغز کوچسزلەر ، یاایسە اجنبیلەر جبر وە ظلمینك آغر
نتیجەلەرینی کورگەنلەرگنە باشقالارینك باشیغا کیلگەن حقسز-
لقلارغا تیوشلی بهانی بیرە آلادرلار. ختایغا حقیقتاً یاردەم یتکیزە بیلە-
درگەن دولتلەر ایسە ، ختای حقینی مدافعه ایتشدەن زیادە اوزلە-
رینك ختایداغی ملکی منفعتلەرینی ساقلاب قالیش سیاستی یولینی
توتدیلار. اوز ملی حقکغا تایانوب مستقل دولت صفتیله یاشاماق ایستە-
سەك ، بو حقکنی کورەشوب آلماق اوچون کیچە کوندوز هیچ
تینمەسدەن ، لازم بولغان وسائط وە کوچلەریکنی توپلامالیسك.

آوروپا یامان ایمەس؛ او ، گیچەگی وە بوکونگی روسیەنك
ایکیسندەن‌دە یاخشیراق.

فقط ، اوز کوچك وە اوز قدرتك هەر نەرسەدەن‌دە یاخشیراقدر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

جورت اویلاوی

جیل ئەیلەنیب اوتمەیدی ،
جورە کدەن آورو کیتمەیدی؛
آی ئەیلەنیب اوتمەیدی ،
آووزدان ئەیتو کیتمەیدی.
اوزاقدا قالغان تورکستان
اوزاتسام قولوم جەتمەیدی.
تاولاردا کییك اوتلایدی ،
میرگەنلەر آنی اوقلایدی؛
جورە کدە جوهر بولماغان
جورتندە جاونی ساقلایدی.
تاووندا قیرغیز بییەسی ،
چولندە قازاق تویەسی ،
جورە کدەن کویگەن تورکستان
جاولارنك بولدی اویاسی.
اوی تیکمە تاونك باشیغا
کیلگەندە شامال اوچورە
کیرگیزمە جاونی جورتگگە
سوگندا سەنی کوچورە.
جیران-آتم باولایمەن ،
جەتی آتامنی اویلایمەن
جاو بولوب کیلگەن جاماتنی
جەتکەندە جورقا قویمایمەن.
قیادان قیغیر اوچمەیدی
قیریلغیر اوروس کوچمەیدی
جاولارغا قالغان جامانلار
جاقشیغا قوچاق آچمایدی.
کوکلەردە جولدوز جاودیرای
جامانلار جاودان قالتیرای
جوغاتیب جورتنك چراغین
کیملەرگە کوزی مولدیرای.
توركستانك دالاسی
جیلەمە جورتنك بالاسی
ایگەرلەب آتگ مینگەندە
قاناسین جاونك جاراسی.

تایلاق احمد

* * *

تورکستان خبرلەری

آزوق ـ آوقات ایشلەری

1 - کوکەرگەن تیشیك کولچەلەر — جتکە ئەیلەنتریلگەنلگی

سویلەنیلگەن ساویت أولکەسندە سوسیالیزم اصولندە قورولغان ایش-

خانەلەرنك قاندای ایشلەمەکنە بولغانلارینی «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینك 8. X. 31 تأریخلی ساندا باسیلغان وە توبەندە کیلتریلگەن خبر آچیق. آگلاتسا کیرەك:

«ساغلقنی ساقلاش قومیسیەسی تاشکند شهرینك آزادەلغینی تیکشیریب یوروب، ترقی محلەسیگە کیلیب قالدی. محلە فعاللاری بلەن بیرلکدە بوتون بیرلەرنی تیکشیریب، «اوزبیکستان ئەکمەك صنایعی» („Ozprom hleb“) نك شو محلەدەگی ایشخانەسیگە کیردی. ایشخانەنك افلاسلغی حددەن تاشقاری. خامیرلار بلەن آخلاتلار بربریگە آرالاشیب یاتادر. ایشخانەنك بر تامانیدا 40 پود چاماسندا ماغاللاغان، ساسیغان وە کوکەریب کیتکەن تیشیك کولچە یاتادر. بزنك باشقارمامزغا کیلتریلگەن تیشیك کولچەلەر شو 40 پوددەن نمونە ایکەن. تیشیك کولچەلەرنی پیشیرار-پیشیرماس ساووتماسدان قاپغا تیقیب قوئوپەراتیف ادوکانلاریغا یوبارادرغانلاریدان استعمالچیلارغا بیریلمەسدەناق ماغاللاب، ساسیب قالادر. اونگچون تیشیك کولچەلەر کوپینچە قایتاریلیب یوباریلادر. بونلار خیال ایمەس، حقیقتدر» دیب یازیلادر.

معارف جبهەسندە

2 — «قیزیل اوزبیکستان»نك (26. X. 31 دە چیققان) 249نچی نومروسندەن «تەلغراملار قاندای دەرەکلەر کیلتردی» سرلوحەلی بو-لومنك بر قسمینی توبەندە اوزیچە کوچورەمز:

«معارف قومیسارلغیغا رایونلاردان اوستمە اوست تەلغراملار کیلە یاتیر. کەرمەنە رایونی، اوقوش باشلانغانیغا 20 کون بولغان بولسا هەم، اوقو اسبابلاری آلغان ایمەس. حزار اسب پول، کوچ بارلغینی کورسەتیب او هەم بزگە اوقو اسبابلاری کیلمەدی دیگەن خبرنی بیرەدر. «اوز نشر» («اوزبیکستان دولت نشریاتی») ریشتان رایونیغا خوقند شعبەسی آرقالی اوقو اسبابلاری یوباریشغا وعدە

قیلسا، هەم حاضرغاچا یوبارماغان. هاواس رایونیدان آلنغان خبرلەرگە قاراغاندا، بو رایون مکتبلەری 20 کوندەن بری اوقوشنی قوروق سوز بلەن اوتەب کیلەدرلەر...

«اوز نشر»نك قیلغان ایشلەری تیکشیریلگەندە، اوز وظیفەسیگە ساووق قاراغانلغی معلوم بولغان ایدی و. س...»

3 — کەتتە قورغاننك انقلابدان قازانغان «أك مهم یوتوغی» شو شهردەگی تعلیم-تربیه تەخنیکومی ایکەنلگینی ماقتانیب یازغان «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسی 17. XI. 31 دە چیققان 265 نچی نسخەسندە بو تەخنیکومنك احوالی حقندە قویوداغیلارنی خبربیرەدر:

«کەتتە قورغان تعلیم-تربیه تەخنیکومندە معارف قومیسارلغی تامانیدان کورسەتیلگەن فنلەر اوقوتولمایدر. اجتماعیات، پەداغوژی، ادبیات، پەدالوژی (بالا باقیش بیلگیسی)، کیمیا وە حکمت (فیزیك) درسلەرینی بیرەدرگەن معلملەر یوق. بو حقدە معارف قومیسارلغیغا قیلنغان مراجعتلەر نتیجەسز قالدی...

تەخنیکومنك سابق دیرەکتوری غلام اوغلی، علمی مدیری علی اوغلی وە باشقالار صالح خالقی، فاضل کاملی، سالی شریفی وە باشقا یاشلارنی مفکورەوی یولدان چیقاردیلار وە عکس الانقلابی تشکیلات توزوب، او یردە تربیەلەدیلەر. بوکا تەخنیکومدەگی قومسومول اوزەگی (یاچەیکاسی) وە اوقوچیلاری «غیك» هەم دیمەدیلەر. تەخنیکوم شوندای یاراماسلقلاردان تازالانغان بولسا هەم قومسومول وە اوقوچیلار عامەوی ایشلەرگە قیزیقیب قارامای، فرقە وە شورا توزولوشی، قولله کتیفلاشتریش ایشلەریگە اشتراك قیلمایدرلار... خلاصە کەتتە قورغان تعلیم-تربیه تەخنیکومی باقیمسز قالدی. اوکا کەتتە قورغان تشکیلاتلاری قاراماغانی کیبی معارف قومیسارلغی هەم ایسدەن چیقاروب قویدی. شونك اوچون تیگیشلی جایلارنك بو ایشکە شاشیلیش قاراب تەخنیکومنك أك کەتتە کەمچیلگی بولغان اجتماعیات درسی اوچون معلم تاپیب بیریشی لازم.»

4 - عینی غازیتا 19. XI. 31 تأریخلی نومروسندە «معارف فرونتیدە اوپورولوش» باشلغی ایله نامانگان مکتبلەرینك احوالندان‌دا اوزون بحث ایتکەن وە بوتون برنتینی بو مسئلەگە آییرغان. نامانگان مکتبلەرینی تیکشیریش اوچون بارغان کیشیلەر طب تەخنیکومینك سوکغی صنفندە اوقوچی طلبەلەرنك «قالوری»غا «قولونی» دیب یورگەنلەرینی حکایه ایتەدرلەر(*). تیکشیروچیلەرنك یازیشلاریغا قاراغاندا نامانگان شهرندە معارف حسابیگە اوتمەگەن 2 نچی باسقیچ مکتبی هەم بار ایکەن.

اوتکەن یلنك ایکنچی تشرین (نویابر) آیندا چیققان تورکستان مرکزی ساویت غازیتالاری معلم، مکتب، اوقو وە اوقوتو اسبابلارینك یوقلغندان هەمدە بار معلملەرگە وقتندە آیلق بیریلمەگەنیدەن قیلنغان شکایتلەر بلەن تولگەندر.

5 — 25 نچی دیقابردە عشق آباددا آچیلغان معارفچیلار قورولتایندا اعلان ایتلگەن رقملەرغا کورە ساویت حکومتینك 1931 نچی یلی اوچون توزگەن معارف پلانی بەجەریلمەگەن. مثلاً: تورکمەنستان پایتختی عشق آباد رایونینك اوزندە پلان یوزدە 89، باشقا رایونلاردا، او جملەدەن «حسن قولی»دە، ایسە یوزدە 21 گە یاقین؛ «قارا قلعە»دە یوزدە 28، «قارا بیك آوول»دە یوزدە 38، «دارغان آتا»دا یوزدە 33 بەجەریلگەن.

آوول مکتبلەرندە اوقتوچی 1540 معلمدەن یوزدە 63 ی قیسقا مدتلی قورسلاردان چقغان آز سوادلی شخصلار ایمش. («تورکمەنسکایا ایسکرا» 25 نچی دیقابر).

عینی غازیتانك 26 نچی دیقابر ساننداا یازیلغانیغا کورە «سایات»، «قاهقا»، «قارا قلعە» وە «پول آتان» شهرلەرندەگی مکتبلەر قاپاتیلیب، اورالاردا اوقوچی بالالار پاختا تیریش ایشیگە سفربر قیلنغانلار.

(*) قالوری، بر کیلوغرام (بویوك قالوری «Kal») یاخود بر غرام (کیچیك قالوری «kal») سونی 14.5° دەن 15.5° گەچە ایسیتو اوچون کیرەك بولغان ایسیقاق دیەکدر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

هندستانده

هند ملتچیلەری («سواراژی»لار)نك اینگلتەرەگە قارشو حرکتلەری یەگیدەن باشلاندی. اینگلتەرە حکومتینك بو دفعە اونلارغا قارشو آلغان تدبیرلەری شدتلیرەك كورونەدر. غاندی آوروپادان بومبای‌غا کیلەر-کیلمەس بریتانیانك هندستان نائب قرالی بلەن بالذات كوروشمەك اوچون حركت ایتب كورسەدە هیچ بر نتیجە چیقمادی. حتی نائب قرالنك امریلە غاندی قاماقغا آلندی. اوندان سوڭ غاندی اورنندە بولوب ملی حركت باشندا تورغوچی‌لەرنك دیەرلك هەممەسی حبس ایتلدیلەر. هندستان ملی قونغرەسینك پروپاغاندا فوندنداغی آقچالار ضبط قیلندی. ملتچیلەرنك خلقنی بریتانیا ماللاریغا بایقوتغا دعوت ایتەدرگەن یازولارینك غازیتالارغا باسیلیشی منع قیلندی. بونگلە بر قاتاردا نائب قرال هندستاننك اینگلتەرە ایلە برگە ایشلەش طرفدارلارینك و کیللەریلە مذاکرەگە کیرە باشلادی. «یاش توركستان»نك اوتكەن ساندا سویلەگەنمزدەك، بو دفعە اینگلتەرە حکومتی هندو سواراژیلاریغا قارشو حركتندە هندستان مسلمان کوپچیلگینك خیرخواهلغیغا استناد ایتە آلادر. هندستان مسلمانلارینك لیدەرلەری بولغان مولوی شوکت علی، اقبال وە آغا خان آچیقدان آچیق هندستان اینگلتەرە حکومتینی یاقلاب تورەبدرلار.

عراق

معلومدركە عراق دولتی بوكونگەچە اینگلتەرەنك مانداتی (سیاسی حمایەسی) آستندا ایدی. 1931 نچی یلنك باشلارندا اینگلتەرە حکومتی عراق مانداتندان واز كچمەكچی بولغانینی جمعیت اقوامغا بیلدیرگەن ایدی. بو سوڭ وقتلاردا اینگلتەرەنك بو نیتی رسماً معلوم قیلنیب، جمعیت اقوام کتابتی طرفدەن غازیتالارغا هەم تارقاتیلدی.

دیمەك، جمعیت اقوامنك کیلەجەك سەنتابر آیندا توپلانادرغان عمومی مجلسندە عراق دولتی جمعیت اقوامغا تام حقوقلی اعضا بولوب کیرەجەكدر.

عراق خلقینی بو موفقیتیلە یورەكدەن تبریك ایتەمز.

تورکیە وە ایران

غازیتالارنك بیرگەن خبرلەریگە قاراغاندا تورکیە خارجیە وکیلی دوقتور توفیق رشدی بیك طهرانغا سیاحت ایتكەن. آوروپا غازیتالارینك، خصوصاً فرانسەنك ایگ بویوك غازیتاسی تانیلغان «تان»نك یازیشیغا كورە توفیق رشدی بیكنك بو سیاحتدەن مقصدی ایران حکومتیلە بیرلكدە آسیا بلوقی (آسیا دولتلەری اتفاقی) مسئلەسی حقندە كوروشمەكدر. عینی غازیتالارغا كورە بو آسیا بلوقیغا آفغانستان هەم کیرەجەكدر.

قایسی بر مقصدلە بولسا بولسون، بز تورکیە، ایران، آفغانستان هەم یاقین کیلەجەكدە ملی استقلالینی بوتونلای اوز قولیغا آلادرغان عراق دولتلەرینك بربرلەریلە یاقینلاشوب اتفاق توزوشلەرینك بویوك سیاسی اهمیتگە مالك بولغانلغی وە بو دولتلەرنك غربی آوروپا وە روسیەگە قارشو وضعیتلەرینك محکملەشوویگە اساس بولاجاغی قناعتندەمز.

قدس قونغرەسی اطرافندا

ایدیل-اورال استقلال قومیتەسی رئیسی عیاض اسحاقی بیك قدس شریفدە بولوب اوتكەن اسلام قونغرەسیغا اشتراك ایتب، اوندان سوڭ مصرغا بارغان. عیاض اسحاقی بیك قدس قونغرەسندە هەم قونغرە اطرافندا ساویت روسیەسی قول آستنداغی اسلام اهالینك ملی وە دینی حیاتندان تولوق معلومات بیرگەن. عیاض اسحاقی

بیکنڭ قدسده چیقادرغان «الجامعة العرب» (4 وه 6 دیقابر) وه
قاهرهده چیقادرغان «الاتحاد» (28 نچی دیقابر) غازیتالارینڭ
محررلهری بلهن بولغان مصاحبهلهری وه بیرگهن قیمتلی معلوماتی
مذکور غازیتالاردا نشر ایتلگهن.

روس بولشهویکلهری تورکیه حقنده

«پراودا ووستوکا» غازیتاسی 16 نچی دیقابر سانندا شکری
بیکنڭ شمالی آمریقاغا ایتدیگی سیاحتی حقنده یازغان مقالهسینی
«آمریقا ایمپهریالیزمینڭ تورکیهگه نفوذ ایتمهسی» („Проникно-
вение американского империализма в Турцию“) سرلوحه-
سیله باشلاب، نیویورقده منتشر «مانچستر غاردیهن» غازیتاسندان
اقتباساً:

«تورکیهده طیاره انشاسی ملی صناعتی باشلانمشدی؛ فقط حال
حاضرده بو ملی صناعت توقتاتلمشدر. چونکه تورکیه آمریقادان
طیاره متخصصلهری جلب ایتدیگندهن تورکیهده آمریقا طیاره ماکنه-
لهری انشا ایدیلهجهك» دیب یازادر.

ایران وه ساویت روسیه دوستلغی

فرانسوز غازیتاسی «تان» 17 غینوار نسخهسنده ایران وزیری
تیمور تاش جنابلارینڭ موسقوا سیاحتلهرندهن بحث ایتهرکهن وزیر
حضرتلهرینڭ ساویت خارجیه قومیساری لیتوینوف طرفندهن ترتیب
ایتلگهن ضیافتده سویلهدیکلهری نطقلاردان توبهندهگی فقرهلهرنی
کتیرهدر:

«روسیهده برپا بولغان ساویت رهژیمیگه ایران، اوزینی شمال
قومشوسینڭ تضییقندان قوتقاروچی برکوچ دیب قاراب، اونی تبریك
ایتکهنایدی. ایران هیچ بروقت ساویتاتفاقینا قارشو بولغان سیاسی
قومبینهزونلارغا کیریشمهیدر. ایران، روسیهدهگی ملی اقتصادی

حیاتنڭ تیزلکله انکشاف ایتب تورگهنینی بویوك سیمپاتی بلهن قارشو
لاب ساویت تجربهسینڭ نتیجهلهرندهن فائدهلی نمونهلهر آلماقدادر.
ساویت روسیهسینی زیارتمدهن ایران حکومتینڭ مقصدی، ساویت
اتفاقیله ایران آراسنداغی دوستلقغا ایران حکومتینڭ بویوك اهمیت
بیرمهکده بولغانینی بو دوستلقنڭ ترقی ایتشیگه بویوك امیدلهر باغلا-
نماقدا ایکهنلگینی اثبات ایتمهکدر.»

پاریسده «پرومهته» قونفرانسی

شو غینوار آینڭ 13 نده پاریسده «پرومهته» مجموعهسی
ادارهخانهسنده آذربایجان وکیلی دوقتور میریعقوب بیك «ملی
حرکتلهر وه ملیت مسئلهسی» موضوعنده مهم بر معروضه اوقودی.

ملیت مسئلهسینڭ اساسینی بویوك فرانسه انقلابندهن ایزلهمهككه
توغرو کیلهدر. دوقتور میریعقوب بیك اوز معروضهسینڭ بو مسئلهگه
دائر قسمنده فرانسه انقلابینڭ ملیت مسئلهسی حقنده معین، آچیق
بر فکر بیرمهگهنلگی وه مسلکی فردیت (شخصیت) گه کوبرهك
اهمیت بیرگهنلگی فکرینی آلغا سوردی. دوقتور بیکنڭ دیدیگنچه
ملیت مسئلهسی، بوکونگی مفهومده، برنچی دفعه اولاراق ایتالیانڭ
بویوك انقلابچی وطنپروری جیوزهپپه مادزینی (Giuseppe Mazzini,
1805—1872) طرفندهن میدانگه قویولغان ایدی. فرانسه انقلابی
فردلهرنڭ حقوقچه تیگلگینی ایلگهری سورگهنی حالدا، بویوك
مادزینی ملتلهرنڭ حقوقچه تیگلگی فکر وه غایهسی بایراغینی
کوتهرگهن.

بو نظری باشلانغیچدان سوڭ معروضهچی روسیه تضییقی
آستنداغی غیر روس ملتلهرنڭ ملی حرکتلهری اوستنده کوب
توختادی. قونفرانسده حاضر بولغان آذری، کورجی، شمالی
قافقاس، تورکستان وه استقلالچی قازاچی وکیللهری مناقشهغا
قاتناشوب، نتیجهده بو معروضهنڭ اهمیتنی تقدیر ایتدیلهر وه معرو-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ضەچی دوقتور میریعقوب بیکنی آلقیشلادیلار.

دوقتور میریعقوب بیکنی بو مهم وه موفقیتلی معروضەسی اوچون تبریك ایتەمز.

چ.

قافقاسیادا تینچسیزلك

کەرەنسکی غازیتاسی «دنی» (10 نچی غینوار سانی) گه تبریزدەن بیریلگەن خبرگه کوره:

سوك وقتلاردا ماورای قافقاسیادان ایرانغا کیلمه کده بولغان قاچقینلارنك سانی کوندەن کونگه کوپەیمه کده. 11 نچی دیقابرده تبریزگه آذریلەر، ئەرمەنیلەر وه روسلەردەن عبارت 160 کشیلك قاچقینلار کیلگەنلەر. بونلارنك ئەیتوویگه کوره ماورای قافقاسیا هەم روسیەدەگی وضعیت پەك دهشتلیدر. یوقلق سوك درجه گه یتوشکەن؛ آوقات (یمەك) یتکەن. حکومت تامانیدان تەرور کوچەیتریلگەن. فرقەده بولماغان ضیالیلار وه قولخوزغا کیرمه گەن دهقانلارنك سوکنچیلەری‌ده حبس ایتلمه کدەلەر.

مملکتده عمومی وضعیت آرتق درجەده کیرکینلەشکەن. دهقانلار آراسندا، خصوصاً آذربایجان دهقانلاری آراسندا ساویت حکومتیگه قارشو قوزغالیش جریانی بار. قاچقینلار بر آغزدان کیلەجەك کوکلەمده (بهارده) مهم حادثەلەر وقوع بولاجاغینی سویلەیدرلەر.

«استقلال» غازیتاسی

ملیتچی وه استقلالچی آذری توغانلاریمز آتاقلی تورك محررلەرندەن رسول زاده محمد أمین بیکنك باش محررلگی آستندا بەرلین‌ده «استقلال» نامندا سیاسی بر غازیتا چیقاریشغا باشلادیلار. «یاش تورکستان» بو مسلکداشینی یوره کدەن قوتلولار وه موفقیتلەرینی تیلەیدر.

باشقارما.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16.
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H.. Berlin-Charlottenburg 4

بیلدیریش

تەنزین (Tien-tsin) دەگی توغانلاریمزنك «یاش تورکستان» اوچون توپلاب یونس ذاکرجان بیك آرقالی یوللاغان اعانەلەری یتیشدی. «یاش تورکستان» نك دوامی اوچون اعانه بیروچی توغانلاریمزغا کوب تشکرلەر ایتەمز. اسملەری مجموعەمزنك کیلەجەك ساننداٴ باسیلاجاقدر.

باشقارما.

اوتونچ

أمینه خانم سیرتلانوا، 1922 نچی یلندا ولادیواستوك شهرنده بولغان آناسی ماهپرواز شیخ‌علی خانمنی ایزلەیدر. ماهپرواز خانمنك بوکونلەرده قایدا ایکەنلگینی بیلەدرگەن کیشیلەردەن مذکورەنك آدرەسینی «یاش تورکستان» باشقارماسیغا بیلدیریلیشلی اوتونولەدر.

Yach Turkestan

Janvier 1932 (Le jeune Turkestan) No. 26

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

يوليمزغا توغرى كيلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعەمزنگ بيتلەرى آچيقدر. باسيلماغان يازولار قايتاريلماس.

آبونه شرطلەرى:

ييللغى 4 دولار، آلتى آيلغى 2¼ دولار، اوچ آيلغى 1½ دولار

سايغيلى اوقوچيلاريمزغا

سايغيلى اوقوچيلاريمزنك مادى وه معنوى مظاهرتلەرى آرقاسندا چيقيب تورگەن «ياش توركستان»، سوڭ آيلار پول جهتندەن كوب آغيرليقلار قارشوسندا توروبدر. باشقارمامزنك مالى جهتى شونداى آغير بر وضعيتده ايكەن «يەڭى توركستان» نك قاپاتيليشى «ياش توركستان» وظيفەسينى بورونغيدان كوب آرتديروب قويدى. بو اولوغ وظيفەنى بەجەريش اوچون أڭ بويوك شرط مجموعەمزنك حجمينى كيڭەيتريشدر. بو يولدا سايغيلى اوقوچيلاريمزنك ياردەملارينى كوتەمز. باشقارما.

مجموعەمزگه تيوشلى هەر تورلى يوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

48 bis rue Parmentier

Nogent s. Marne (Seine)

France